

Maailman parantaja

MIKSI PORVARILLISET ARVOT VOITTAVAT
POPULISMIN JA TOTALITARISMIN

Paul Lillrank

Kustantaja: TALOUSTIETO OY
Ulkoasu: MONENTEKIJÄT OY / KIRSI SUNDELL
Kannen kuva: TUOMO KOSTET
Painopaikka: UNIGRAFIA, HELSINKI 2011
ISBN 978-951-628-539-2
ISBN 978-951-628-540-8 (PDF)

Esipuhe

Jos ja kun maailma on keskentekoinen, voimme osallistua sen parantamiseen yksinkertaisella tavalla, yrittämällä.

Paul Lillrankin pamfletti *Maailman parantaja* on remonttikäsikirja maailmaan, joka alkaa hapertua kulmistaan. Lillrank nostaa korjausohjelmansa keskipisteeseen tutun hahmon, porvarillisen ihmisen ja hänen maailmankuvansa. Porvarillisesta ihmisestä on tullut kummallisella tavalla pikkusieluinen ja ahne pellehahmo, vaikka hänen arvojensa varassa kasvoi ja kasvaa länsimainen vauraus, joka levisi ennennäkemättömällä tavalla.

Lillrank asettaa vastakkain liberaalin, porvarillisen maailmankuvan ja totalitaristisen maailmanselityksen ja punnitsee miten ne vastaavat keskeisiin kysymyksiin, vaurauden syntyyn, tasa-arvoon tai sen puutteeseen, yhteiskunnallisiin valintoihin. Oman värinsä asetelmaan tuo populismi, jossa johdonmukaisen maailmankuvan sijalla on tunne – asia on niin kuin näyttää ja tuntuu.

”Maailma ei ole ongelma, jonka tiedostava eliitti voisi niksauttaa paikalleen määräämällä muitten elämästä ja rahoista”, Lillrank kirjoittaa. Yhteiskuntaa ei voi tyhjentävästi selittää eikä ohjata, mutta se ei tarkoita että luovuttaisimme – porvarillisen maailmankuvan ytimessä on nimenomaan yritteliäisyys.

Maailman parantaja avaa EVAn uuden pamflettisarjan. Tällä sarjalla EVA haluaa alleviivata rooliaan yhteiskunnallisen debatin ja arvokeskustelun avaajana.

Hyvin argumentoidun arvokeskustelun tarve on polttava. Julkisen debatin ylilyönnit ja aggressiiviset sävyt ovat korostuneet ja koventaneet asenteita.

Lillrankin tekstissä on kaikki hyvän pamfletin ominaisuudet. Se on kärkevä, huolellisesti ajateltu ja tarjoaa konkreettisen ratkaisumallin. Lillrankin resepti parempaan tulevaisuuteen pitää sisällään asioita, joiden pitäisi olla ajattomia myyntimenestyksiä: terve järki, vastuu, elämänhallinta, yhteistyö.

Helsingissä 26.10.2011

Matti Apunen

Johtaja

Eva

Lukijalle

Poliittisena terminä porvarin alkuperäinen merkitys on kadonnut. Porvarillisen maailmankuvan perusteet ovat vapaus elämän ja omaisuuden hallintaan, yleiset ihmisoikeudet, havaintoihin ja järkeen perustuva uuden tiedon tuottaminen, toteutuneista vaikutuksista oppiminen ja usko tulevaisuuteen. Valtion, saavutettujen etujen ja ennakkoluulojen ylivallasta vapautuneen porvariston toimeliaisuus aikaansai teollisen kumouksen. Maailmanhistorian suurin innovaatioryöppy johti vaurauteen, tasa-arvoon ja sivistykseen. Edelleen porvarillinen tapa parantaa maailmaa osoittaa ylivoimansa kehittyvissä talouksissa Aasiassa ja muualla.

Yhteiskunnallisten ongelmien kasautuessa käsite porvari on otettava takaisin sen vihollisilta ja palautettava sen arvokkuus. On aika korostaa porvarillisia hyveitä: ahkeruutta, tunnollisuutta, yritteliäisyyttä ja toiveikkuutta.

Käsikirjoitusta ovat ansiokkaasti kommentoineet Matti Apunen, Petri Kajander, Pilvikki Absetz, Timo Järvensivu ja Ari-Matti Auvinen, joille parhaat kiitokset.

Helsingissä 27.10.2011

Paul Lillrank

SISÄLLYS

Esipuhe

Lukijalle

1	Johdanto: Maailmanparantaja etsii ystävää	9
	Porvarit, valistuksen lapset	10
	Sosialismin kriisi, ja kapitalismin	11
	Viedään 1800-luvun ajatusromu kaatopaikalle!	13
2	Kolme vastausta: Populismi, totalitarismi ja liberalismi	15
3	Suuri kertomus vai evoluutio: Historian isot linjat	18
4	Miten järjestys on syntynyt?	21
	Yhteiskunta perustuu pelisääntöihin ja ennustettavuuteen.	
	Mistä ne ovat peräisin?	21
5	Kaljaa hanasta, bensaa letkusta	25
	Miten vauraus syntyy?	25
	Tuottavuus: vähemmällä enemmän	26
	2+2=5: Plussummapelit	28
	Kapitalismi on ekosysteemi	30
6	Laiskat, ahkerat ja puoliksi puuhakkaat	33
	Mikä on ihmisen perusluonto?	33
	Hyvät aikomukset vai toteutuneet vaikutukset?	34
7	Mitkä ovat perusarvoja?	36
	Neljä perusarvoa	36
	Arvovalinnat: Kuka lapsista saa huilun?	38
	Arvojen ikuinen ristiriita	39
	Niukkuus pakottaa valitsemaan	41
	Yhteenveto: Suuri kertomus vai evoluutio?	42
8	Maailmankuvat käytännössä	45
	Lontoo palaa!	46
	Terveyserot: Röökiä rikkaille	48
	Köyhyyden lajityypit	48
	Mihin vauraus perustuu?	50
9	Kehityksen kaksi kattoa	54
	Vaikuttavuuskatto: Miksi vauraus ei tuota kaikille hyvää oloa?	54
	Kasvukatto: Maailmanloppu joka ei tullutkaan	59
	Tuota enemmän vähemmällä	62
	Kuluta enemmän vähemmällä	62
10	Loppusanat: Oivallus sairaalavuoteella	65
	Viitteet	67
	Kirjallisuus	68

1 Johdanto: Maailmanparantaja etsii ystävää

Yhdeksäntoistavuotiaana muutin pikkukaupungista Helsinkiin opiskelemaan. 1970-luvulla elettiin vielä opiskelijaradikalismin jälkiloimussa. Maailma näytti kovin pahalta, riisto rajattomalta. Ensimmäinen ja toinen maailma olivat kylmän sodan takalukossa, kolmas nälässä ja kurjuudessa.

Historian kymppi lukion päästötodistuksessa ei auttanut selittämään miksi kaikki oli niin väärin, vaikka kapitalismin tuottama vauraus saavutti yhä useampia. Porvarillista arvokeskustelua ei käyty, länsimaisen liberalismien ajatuksiin ei ollut yhteyttä. Vain politiikan vasen laita tarjosi kaikupohjaa maailmantuskalle. Herkkämielinen valui sosialistiseen maailmankuvaan, koska muilla ei ollut mitään sanottavaa.

Maailmaa parantamaan pyrkiville on tarjolla totalitaristisia ajatusmalleja. Niille tyypillistä on kieltää, käskää, puuttua ja jakaa rajattomaksi uskottuja resursseja.

Porvarillinen maailmankuva maailmanparantamisen ohjenuorana on monille tuntematon ajatus. Se on heikosti edustettu mediassa ja akateemisessa maailmassa.

Porvari mieltyy pönäkäksi pikkusieluksi, joka ajattelee vain rahojansa ja niiden kartuttamista. Historiallisesti katsoen porvari on kuitenkin ihmistyyppi, jolle on tunnusomaista yritteliäisyys, innovatiivisuus ja tunnollisuus niin materiaalisen kuin sosiaalisen pääoman käsittelyssä. Porvarillinen tapa parantaa maailmaa on vapauttaa ja voimaannuttaa ihmisiä keksimään, tuotteistamaan ja kaupallistamaan ratkaisuja ongelmiin.

Porvarillinen maailmankuva on voittajan strategia, koska porvari luo uutta kun muut säilyttävät vanhaa. Hän ei ole yläpilvessä kulkeva maailmanparantaja vaan käytännöllisiä ratkaisuja tuottava maailman parantaja; toiveikas, ahkera, virheistään oppiva.

Porvarit, valistuksen lapset

”Maailmankuva” tarkoittaa kokonaiskäsitystä, jolla maailma hahmotetaan. Tässä kirjoituksessa käytän sanaa maailmankuva suppeasti kuvaamaan käsityksiä yhteiskunnasta. En puutu yleisempiin elämänskatsomuksellisiin kysymyksiin kuten elämän tarkoitus tai sielun kuolemattomuus.

Ihmisellä voi olla tykönään monenlaisia uskomuksia. Koska yhteiskunnallinen toiminta kuitenkin vaikuttaa muihin ihmisiin, demokratiassa poliittisten ohjelmien, toimenpiteiden ja kannanottojen esittäjien pitäisi selittää, mihin heidän ohjelmansa ja kantansa perustuvat. Minkälaisia arvovalintoja ja minkälaisia oletuksia yhteiskunnan toimintatavoista on niiden taustalla?

Arvoja ei voi todistaa oikeiksi tai vääriksi, mutta arvokeskustelijoilta voi edellyttää johdonmukaisuutta. Maailmaa ei voi parantaa ymmärtämättä miten se toimii.

Porvarillisen maailmankuvan aatehistorialliset juuret ovat 1700-luvun valistuksen ajan klassisessa liberalismissa. Adam Smith, David Hume ja monet muut, mukana myös vaasalainen kirkkoherra Anders Chydenius, muotoilivat liberalismiin keskeiset ajatukset vastakohtina sääty-yhteiskunnan aristokraattiselle maailmankuvalle. Anglosaksisen liberalismiin mukaan kaikilla ihmisillä on luonnollinen ihmisarvo, oikeus omaisuuteen ja onnen tavoitteluun. Vapaus on keskeinen arvo, ihmisellä on oikeus toteuttaa omia elämänprojektejaan, kunhan ei loukkaa muitten samaa vapautta.

Taloudellinen yhteistoiminta järjestyy markkinoiksi, kilpailu kannustaa kehittämään tuottavuutta. Ihminen voi hankkia tietoa havainnoimalla, käsitellä sitä järjellä, muotoilla teorioita ja testata niiden vaikuttavuutta, kokeilla. Kehitys antaa aiheen olla optimistinen.

Valistuksen myötä porvaristo nousi johtavaksi ryhmittymäksi ja teollistuminen tuotti ennennäkemätöntä vaurautta kaikille kansankerroksille. Valistuksen maailma kuitenkin ajautui Ranskan valankumoukseen, hirmuhallintoon ja sotiin.

Euroopan hullun kapinavuoden 1848 jälkeen vanha järjestys palasi, mutta aristokraattinen maailmankuva oli pahasti järkkynyt. Teollisella toiminnalla rikastunut porvaristo uhkasi aatelisten sta-

tusta, joka perustui perittyyn asemaan ja maanomistukseen. Teol-
listuminen johti massakulttuuriin, työväenliikkeeseen ja demokra-
tian vaatimuksiin. Valistus julisti maailmaa, johon kuuluivat univer-
saalit ihmisoikeudet, taloudellinen vapaus ja kansanvalta. Se näytti pelottavan kaoottiselta.

**Totalitaristi huutaa
avukseen tiedosta-
vaa eliittiä tai suur-
ta johtajaa.**

Samoihin aikoihin kun Karl Marx kir-
joitti teorioitaan, Euroopan mannermaan
yliopistoissa ja aristokraattien kamareis-
sa kehkeytyi totalitaristinen maailmankuva.

Sen mukaan ihminen ei ole vapaa, vaan kansankollektiivin jäsen ja
ympäristönsä tuote. Massat eivät osaa äänestää oikein, koska teol-
listuminen on turmellut heidän alkuperäisen yhteytensä luontoon
ja todelliseen ihmisyyteensä. Järkeisoppi, teollisuus ja massakult-
tuuri vievät kohti maailmanloppua, ellei kansankunnan tai työvä-
enluokan sielun tiedostava eliitti ja suuri johtaja pelasta sitä.

Kansallisromantiikka yhdessä mekaanisen ihmiskuvan kans-
sa loi totalitaristisen maailmankuvan. Se on jakaantunut lukuisiin
haaroihin ja johtanut kahteen suureen politiikkaohjelmaan, fasis-
miin ja kommunismiin.

Vapunpäivänä vuonna 1975 sosialistinen maailmankuva oli
maineensa huipulla. Edellisenä päivänä Saigon oli kaatunut ja Viet-
namin sota loppunut. Kauniissa kevätssä punaisten lippujen alla
mieliala oli riehakas. Sosialismi voittaisi kohta Suomessakin ja kaa-
dereitten uuttera työ palkittaisiin johtavilla asemilla.

Emme aavistaneet, että vain viisitoista vuotta myöhemmin
kaikki olisi toisin. Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliit-
ton romahdus tulivat järkytyksinä. *Eihän tämän näin pitänyt mennä!*

Sosialismin kriisi, ja kapitalismin

Sosialistinen maailmankuva ei kuitenkaan kuollut. Se jatkaa zom-
bina suurissa tulonjaon ja hyvinvointipalvelujen järjestelmissä. So-
sialistinen maailmankuva tuottaa mutantteja – ajatukset alkukom-
munismista ja luokkayhteiskunnasta muuttuivat alkufeminismik-
si ja patriarkaatiksi. Happamasti sosialismi myönsi, että markkina-
talous on parempi tuottamaan vaurautta, mutta muistutti että ra-
ha ei tee onnelliseksi ja että talouskasvu sitä paitsi pilaa ilmaston.

Kehitysmaissa markkinatalous nosti satoja miljoonia ihmisiä absoluuttisesta köyhyydestä. *Mutta eihän sen tällä tavalla pitänyt tapahtua!* Kapitalisminhan pitäisi johtaa kurjistumiseen. Köyhille kuuluisi luonnonmukainen omavaraistalous, ei kilpailu työpaikoista ja huipputeknologiasta.

Markkinatalouden riemukulku pysähtyi syksyllä 2008 finanssikriisiin. Sosialismin zombi sai väriä naamaansa. Vanhat toverit pyyhkivät pölyt maailmankuvastaan ja vaativat uutta taloudellista järjestystä. Valtion on pantava markkinoille suitset suuhun. Mutta pian kävi ilmi, että kun menttiin sutta pakoon tuli karhu vastaan.

Valtioiden ajautuessa velkakriiseihin politiikka näyttäytyi sekä vastuuttomalta että kyvyttömältä ohjaamaan kasvuautomaattien vaatimuksia hiipuvan talouskasvun oloissa. Markkinat korjaavat itsensä, pääoma ryhmittyy uudestaan ja kapitalismi luo nahkansa. Mutta miten politiikka korjaa itsensä, jos äänestäjien maailmankuvassa valtio on apparaatti, jossa kaikki voivat elää toistensa kustannuksella?

Populismista on tullut merkittävä poliittinen voima.

Ihmisten elämä ei ole muuttunut monimutkaisemmaksi, mutta käsillä olevan informaation määrä on kasvanut. Suurin osa siitä tulee *faktoideina*, tiedonpalasina, joilla ei ole asiayhteyttä. Jos maailmankuva ei ohjaa ihmistä, faktoideja voi tulkita oman kokemukseen valossa siinä uskossa, että yhteiskunta toimii kuten yksilön kokemusmaailma.

Suurin osa informaatiosta tulee faktoideina, tiedonpalasina joilla ei ole asiayhteyttä.

Suosittu faktoidi on se, että tuloerot ovat kasvaneet. Mutta mitä se tarkoittaa ja mistä se johtuu? Jos lapsena riitelee joka lauantai karkkipussin jakamisesta, voi uskoa taloudenkin toimivan samalla nollasummapelien periaatteella: yksi voi olla rikas vain jos toinen on köyhä. Interaktiivisessa mediassa en-

nakkoluulot ja väärinkäsitykset löytävät toisensa.

Populismilla ei ole järjestelmällistä maailmankuvaa. Kaikki on miltä se näyttää ja tuntuu. Maalaisjärki tonkii faktoidien kasaa ja etsii sopivia sirpaleita.

Viedään 1800-luvun ajatusromu kaatopaikalle!

Hiipuvaa kasvua ei loputtomiin voi korvata elämällä velaksi. Useimmat myöntävät, että kestävä kehitys vaatii innovaatioita tuottamaan uusia ratkaisuja, työpaikkoja ja verotuloja. Maailmanhistorian merkittävin innovaatioiden ryöppy, teollinen kumous, oli porvarillisen maailmankuvan luomus. On lapsellista kuvitella, että innovaatioita voisi komentaa esiin valtiollisilla innovaatiojärjestelmillä ilman porvarillisia arvoja.

Jos haluamme hahmottaa porvarillisen maailmankuvan versiota 2.0, pitää hypätä yli 1800-lukulaisen ajatusromun ja hakea vauhtia valistuksen suurista ajatuksista: ihmisen vapaudesta, järjestä ja optimismista.

Viime vuosikymmeninä kehittyneet käyttäytymistieteet tarjoavat mahdollisuuksia viedä valistuksen ohjelmaa eteenpäin. Adam Smithin ajatus markkinoiden näkymättömästä kädestä voidaan

Porvarilliseen maailmankuvaan perustuvan markkinatalouden ansioluettelo maailman parantamisessa on lyömätön.

muotoilla adaptiivisten agenttien kooperatiiviseksi peleiksi. Käyttäytymistaloustiede osaa käsitellä ihmisen valintoja monimuotoisemmin kuin oman edun maksimointina. Antropologinen tutkimus vahvistaa käsitystä *homo sapiensin* yhteisistä juurista ja siitä, että yhteiskunnat ovat syntyneet yhteistoiminnan evoluutiona. Taloushistoria on paljastanut teol-

listumisen myönteiset vaikutukset kansanterveyteen ja elintasaan. Positiivinen psykologia näkee ihmisen kannusteisiin reagoivana sopeutuvana toimijana. Monet sosiaalipolitiikan tutkijat puhuvat mieluummin voimaannuttamisesta ja elämänhallinnasta kuin ohjauksesta ja valvonnasta. Moraalifilosofiassa on lakattu unelmoimasta automaattisesti oikeudenmukaisuutta tuottavasta järjestelmästä.

Porvarilliseen maailmankuvaan perustuvan markkinatalouden ja kapitalismin ansioluettelo maailman parantamisessa on lyömätön.

Kiinassa, Intiassa ja viime aikoina myös Afrikassa miljoonat ihmiset ovat nousseet omin avuin absoluuttisesta köyhyydestä, kun suunnitelmatalous alkoi purkautua. Porvarillinen maailmanparannus on toteutunut taloudellisen toimeliaisuuden sivuvaikutuksena.

Ympäristöongelmia on ratkaistu, yhteistoiminnan jutturoita on purettu. Maailma on parantunut ja on vaikea uskoa, että kukaan tosissaan haluaisi palata ajassa taaksepäin.

Kaikesta tästä on kuitenkin vaikea iloita. Totalitarismi tuottaa yhä uusia maailmanloppuja esittääkseen itseään ratkaisuna. Tästä syystä on tarpeen kuvata porvarillinen maailmankuva ja sen tekijät, liberalismi, historiallinen optimismi ja rationalismi sekä niiden vastavoimat.

Maailmankuva ei voi perustua pelkkiin havaintoihin, faktoide- ja kasaamalla ei synny kokonaisuutta. Tarvitaan ideoita, abstrakteja käsitteitä ja oletuksia niiden välisistä suhteista.

Aritmetiikka on konkreettista. Omenoita ja päärynöitä voi ynnätä ja miinustaa.

Maailmankuva on ideoiden logiikkaa, jolla johdetaan selityksiä ja ratkaisuja havaittuihin ongelmiin.

Korkeampi matematiikka perustuu abstraktioille, ajattelun tuotteille. Niillä ei ole selkeää vastinetta havainnoissa. Neliöjuuria ei esiinny luonnossa. Vapaus, yhteistoiminta ja markkinat ovat abstraktioita.

Maailmankuva perustuu oletuksiin ideoiden välisistä suhteista ja mekanismeista. Maailmankuva on ideoiden logiikkaa, jolla johdetaan selityksiä ja ratkaisuja havaittuihin ongelmiin. Yleisellä tasolla maailmankuvan tulee vastata ainakin seuraaviin kysymyksiin.

- Mitä yhteiskunnasta voidaan tietää?
- Mikä on yhteiskuntien historian suuri linja?
- Miten järjestys on syntynyt?
- Miten vauraus syntyy?
- Mikä on ihmisen perusluonto?
- Mitä ovat arvot, mihin tulee pyrkiä?

Vastaukset tai vastaamatta jättäminen näihin kysymyksiin erottelevat maailmankuvat kolmeksi perustyyppiä. Ideoiden logiikat jakaantuvat kahteen ääripäähän, jotka ovat totalitarismi ja liberalismi. Populismi ei anna vastauksia tai ei piittaa niistä. Käytännön politiikka on usein yhdistelmä joistakin tai kaikista näistä.

2

Kolme vastausta: Populismi, totalitarismi ja liberalismi

	POPULISMI	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
TIETO ON...	Tarpeetonta	Suhteellista	Todennettavissa

Maailmankuvan muotoutumisen peruskysymys on, mitä yhteiskunnasta voidaan tietää ja millä perusteella tieto on totta? Tämä kysymys erottelee populistin ideologiikoista.

Populismi on maailmankuva ilman selkeästi muotoiltua ideoiden logiikkaa. Tietoa ei tarvita tai siitä ei piitata. Populismi on tässä mielessä yhteiskunnallisen ajattelun naiivi alkutila. Jokainen on joskus ollut populisti. Populismia on aina ollut, mutta sille ei yleensä ole ollut sijaa julkisessa keskustelussa.

Populismi on yhteiskunnallisen ajattelun naiivi alkutila.

Populistisen politiikan tunnusmerkki on sormitietokone: nostetaan kostea pikkurilli ilmaan ja tunnustellaan, mistä päin tuulee. Populistipoliitikko on kuin entinen kenraali joka sanoi, että *täytyypä kattoa, mihin miehet ovat menossa, että voisin johtaa heidät sinne.*

Populismi menee käyttövoimansa mukaan kahteen suuntaan. Vasemmistopopulismia ajaa kaunainen suhtautuminen muiden menestykseen. Konservatiivinen oikeistopopulismi pelkää muutoksia ja suhtautuu muukalaisiin ja kaikkeen outoon vihamielisesti.

Populismi rakentuu iltapäivälehdistä luetuista ja pubissa kuuluisista faktoideista, joita tulkintaan ikään kuin yhteiskunta toimisi kuin yksilön kokemusmaailma. Niinpä populistit ovat kuin valas faktoidien meressä: hetuloihin tarttuu mitä sattuu. Median logiikkaan kuuluu, että katastrofi kutkuttaa enemmän kuin kehitys, kamera seuraa mieluummin juoksevaa kuin seisovaa ja yksilöt ovat mielenkiintoisempia kuin tilastot.

Näistä seuraavat populismin tyypilliset ajatusvirheet. Maailma on menossa huonompaan suuntaan, koska telkkarista tulee vain huonoja uutisia. Markkinat perustuvat ahneuteen, koska niillä toimii rikkaita liitურaitamiehiä. Valtion pitää määrätä, koska muuten kaikki vain riitelevät. Työpaikkoja on tarjolla rajallinen määrä, joten työttömyyttä voi hoitaa lyhentämällä työaikoja tai pitämällä ulkomaalaiset poissa¹.

Populisti on valas faktoidien meressä: hetuloihin tarttuu mitä sattuu.

Populismiin ei kuulu käsityksiä yhteiskunnallisista mekanismeista. Se vetää mutkat suoriksi.

Jos jotkut ovat rikkaita ja toiset köyhiä, otetaan ja jaetaan. Jos jokin ei miellytä, kielletään ja rangaistaan. Hyvistä aikomuksista seuraa hyvä lopputulos. Jokaisella tapahtumalla on syy, jokaisella syyllä jokin toimija, jokaisella toimijalla on motiivi. Siksi populistinen keskustelu käy mieluummin henkilöön kuin asioihin. Jos suoraa syytä ei löydy, paha selitetään tuntemattomilla voimilla, paholaisella, kapitalismilla, juutalaisten salaliitolla tai eliitin juonilla.

Kaikki on sitä miltä näyttää. Totuudella, teorioilla ja tilastoilla ei ole merkitystä, koska *kyllä kansa tietää*.

Totalitaristiseen maailmankuvaan liittyy käsitys tiedon suhteellisuudesta. Tieto ja totuus riippuvat tarkkailijan valta-asemasta ja motiiveista.

Natsi-Saksassa juutalainen tiede hylättiin, koska alempirotuisen ei mitenkään ajateltu voivan tuottaa mitään järkevää. Kommunismissa tiedon katsottiin olevan luokkasidonnaista ja määräytyvän tuotantosuhteista.

Kulttuurirelativismin mukaan myytti on yhtä lailla tietoa kuin tutkimustulos. Patriarkaatin pauloissa oleva mies ei voi ymmärtää syvää feminismiä. Lääkefirmalta rahoituksensa saanutta tutkijaa ei tarvitse kuunnella, koska hänen oletetaan olevan lähtökohtaisesti puolueellinen.

Liberalismi ja valistus julistivat järkeisoppia. Tieto ei tule pyhistä kirjoista tai tunnekokemuksista vaan havainnoista, joita käsitellään järjellä.

Vaikka tieteentekijä on aikansa lapsi ja vaikutteille altis, tuotettu tieto voidaan kuitenkin todentaa ja teorioita voidaan testata. Havaintojen ja kokeiden tulee olla toistettavia ja järkeilyyn olla muiden ymmärrettävissä. Tieto muuttuu ja tarkentuu kriittisessä keskustelussa. Lopullista totuutta monista asioista ei ehkä koskaan saavuteta. Kuitenkin sekä luonnosta että yhteiskunnasta voidaan saada riittävän todellista tietoa.

Rationaalinen ajattelu perustuu kaavalle:

- jos tavoitteesi on (A),
- uskot olevasi tilanteessa (B),
- jossa toimivat mekanismit (C),
- tee toimenpide (D),
- totea vaikutus (E).

Jos vaikutus ei ole tavoitteiden mukainen, voi yrittää kovemmin, muuttaa uskomuksia tai säätää tavoitteita.

- > *Populismi on yhteiskunnallisen ajattelun alkutila. Tietämättömyys ei kaipaa selitystä. Se on luonnollinen olotila, jos tietoa ei ole hankittu.*
- > *Totalitarismissa vallanpitäjä määrää, mikä on totta.*
- > *Liberalismi lähtee siitä, että totuutta voi lähestyä havainnoilla ja järjellä, ja se jalostuu kriittisessä keskustelussa.*

3 Suuri kertomus vai evoluutio: Historian isot linjat

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
KÄSITYS HISTORIASTA	Suuri kertomus	Evoluutio

Nykytila on syntynyt historiallisen kehityksen tuloksena. Käsitys historiasta vaikuttaa nykytilan ja tulevaisuuden hahmottamiseen.

Jos maailma näyttää pahalta, niin ainahan voi kuvitella maailman, jossa kaikki on hyvin. Se voidaan sijoittaa menneisyyteen (paratiisi) tai tulevaisuuteen (utopia). Nykytila hahmottuu kokemuksista ja tavoitteet voi kuvitella, mutta miltä nykytila näyttää verrattuna entiseen maailmaan?

Nykyhetki näyttää aina ahdistavan epävarmalta. Jokainen sukupolvi uskoo olevansa tienhaarassa, valinkauhassa tai temppelin harjalla pahemmin kuin koskaan aikaisemmin.

Jos maailma näyttää pahalta, niin ainahan voi kuvitella maailman, jossa kaikki on hyvin.

Historiallinen muisti on lyhyt ja valikoi-va. Nykyhetken ongelmat näyttävät kauheilta ja maailma epävarmemmalta kuin esimerkiksi 1990-luvun lamassa. Sen ajan tilanne ja tuntemukset ovat unohtuneet. Siitähän selvittiin, joten se ei voinut olla niin paha. Mutta miksi

tästä nykyisestä ei sitten selvittäisi? Mitä on sikainfluenssa verrattuna 1300-luvun ruttoon, jossa kolmasosa väestöstä kuoli?

Nykytilan ja kehityksen ymmärtäminen edellyttää historian tuntemista. Sen linja voidaan nähdä suurena kertomuksena tai evoluutiona.

Totalitaristisen ajattelun suuri kertomus alkaa paratiisista. Alussa ihmiset olivat vapaita, onnellisia ja tasa-arvoisia hyvántahtoisen luonnon helmassa. Yhteiskunta syntyi syntiinlankeemuksesta, kun vahvat muodostivat hallitsevan luokan, paaluttivat omia etujaan ja väkivallalla sulki paratiisin portit.

Nykytila on kärsimystä ja kamppailua, ihminen on vieraantunut todellisesta olemuksesta. Messias, korkeimpien voimien lähettäjä sanansaattaja tai historian kutsuma etujoukko, voi kuitenkin voittaa pahuuden voimat suuressa mittelössä ja palauttaa alkuperäisen harmonian uudessa utopiassa.

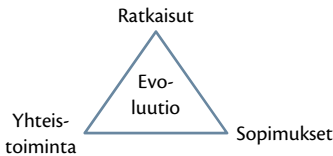
Suuri kertomus toistuu monissa muodoissa: alkukommunismi, matriarkaatti, jalo villi ja ekologinen harmonia

Suuri kertomus toistuu monissa muodoissa: alkukommunismi, matriarkaatti, jalo villi ja ekologinen harmonia². Teknologia, valtarakenteet, markkinat ja massakulutus ovat vieraannuttaneet ihmisen alkuperäisestä yhteydestään luontoon ja toisiin ihmisiin. Utopismi perustuu ajatukseen, että alkutilansa kadottaneen yhteiskunnan perusrakenteen ongelma, joka voidaan ratkaista rakentamalla uusi järjestys alkuperäisen kaltaiseksi.

Historiallisen ja antropologisen tutkimuksen valossa tämä maailmankuva ei ole totta. Suuri kertomus on teologian ja 1800-luvun saksalaisen romanttisen historiankirjoituksen keksintö. Primitiivisissä yhteiskunnissa vallitsi jatkuva sotatila, luonnon keskellä ihminen oli ihmiselle susi, eläinlajien tappaminen sukupuuttoon onnistui alkeellisillakin välineillä, hyviä aikoja seurasivat huonot, lisääntynyt väestö söi kaikki ylijäämät ja nälkä oli aina vieraana³.

Suuren kertomuksen vaihtoehto on käsitys, että yhteiskunta on syntynyt evoluution tuloksena. Ei ole suurta suunnitelmaa,

historialla ei ole päämäärää, mutta kuitenkin säännönmukaisuuksia. Muutoksia aiheuttavat laiskat, ahneet ja pelokkaat ihmiset etsessään helpompia, tuottavampia ja turvallisempia tapoja tehdä asioita yleensä tietämättä, mitä ovat tekemässä⁴.

Ihmiset pyrkivät ratkaisemaan ongelmiaan lyöttäytymällä yhteen ja sopimalla asioista. Jos sopiminen ei onnistu, tulee konflikteja. Historia on ongelmanratkaisua, sopimuksia, onnistumisia, epäonnistumisia ja yhteistoiminnan sfäärin laajentumista. Reformismi katsoo, että ihmisen luonto ja yhteiskunta ovat niin kuin ne

ovat, jatkuvassa ongelmatilassa tai pulmassa (*predicament*). Ongelmia voi ratkaista, mutta jokainen ratkaisu tuottaa uusia.

Yhteiskuntien synnyn ensimmäinen vaihe on biologiseen sukulaisuuteen perustuva suurperhe (*band*), joka laajenee yhteisiä esi-isiä, hautapaikkoja ja tarinoita kunnioittaviksi heimoksi (*tribe*). Yhteistoiminnan alue jää väistämättä pieneksi; heimoasteella ei voi toteuttaa kovin suuria projekteja. Kuningaskunnat syntyivät, kun yhteistoiminta organisoitiin vallankäyttäjän ja hallinnon avulla yli verisukulaisuuden rajojen. Järjestäytynyt viljely teki mahdolliseksi kauppapaikat ja kaupungit, keskitetty hallinto tuotti imperiumeja ja kansallisvaltioita.

- > *Totalitaristinen maailmankuva ohjaa arvailemaan ihmisen alkuperäistä luontoa ja etsimään paluuta alkutilaan. Suuri kertomus on ajatusrakennelma, joka ei perustu historialliseen tietoon.*

- > *Liberalismi lähtee siitä, että ihminen on niin kuin on, mutta hän on kykenevä ratkaisemaan ongelmia. Yhteiskuntien evoluutio on yhteistoiminnan kehittymistä.*

4

Miten järjestys on syntynyt?

Yhteiskunta perustuu pelisääntöihin ja ennustettavuuteen. Mistä ne ovat peräisin?

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
JÄRJESTYKSEN PERUSTA	Vallankäyttö	Yhteistoiminta

Historiasta tietämätön anarkisti kuvittelee järjestyksen itsestään-selvyydeksi: se syntyy spontaanisti ilman valtiota, lakeja ja valvontaa. Katsaus epäonnistuneisiin tai olemattomiin valtioihin, kuten nykyiseen Somaliaan tai keskiajan Eurooppaan, kuitenkin kertoo, että järjestys on tekemällä tehty. Ilman järjestystä ei ole vaurautta. Miten järjestäytyneet yhteiskunta on mahdollinen?

Selitämme liiaksi köyhyyttä ja liian vähän vaurautta.

Pimeyden lailla kaaos ja köyhyys eivät kaipaa selitystä. Pimeys vallitsee, jos valonlähde ei ole. Kaaos vallitsee, jos järjestystä ei ole. Yhteiskunta on köyhä, jos se ei kykene tuottamaan tarvitsemaansa. Sekä järjestys

että vauraus ovat tekemällä tehtyjä. Selitystä kaipaa se, miksi jotkut ovat siinä onnistuneet.

Totalitaristinen maailmankuva perustuu ajatukseen, että järjestys syntyy vallankäytöstä ja kaikki suhteet ovat valtasuhteita. Markkinoilla kauppias käyttää valtaa suhteessa asiakkaisiin. Maailman-kaupassa imperialistit käyttävät valtaa riistääkseen köyhiä. Opettajat käyttävät valtaa oppilaisiin ja lääkärit potilaisiin. Parisuhteet ovat patriarkaalisen vallankäytön pelikenttiä.

Totalitaristin mukaan maailma jakautuu vallankäyttäjiin ja alistettuihin. Vastarinta on oikea tapa kohdata valta. Maailma paranee, jos hyvää tarkoittavat ihmiset hankkivat valtaa ja käyttävät sitä. Poliitikko on tahtomista.

Maailmaa voi yrittää parantaa Robin Hoodin mallilla – otetaan rikkailta, jaetaan köyhille. Hetken aikaa köyhät ovat tyytyväisiä. Kohta kuitenkin saalis on kulutettu, pitäisi saada lisää. Mutta rikkaat on jo ryöstetty köyhiksi, ei ole enää mistä ottaa. Kaikki ovat tasa-arvoisesti köyhiä ja kohta vielä köyhempiä, koska ryöstäessä tuhoutui työkaluja, osaamista ja luottamusta.

Liberaali maailmankuva ei kiellä vallan merkitystä. Yhteiskunnassa kuitenkin vaikuttaa mekanismeja, jotka asettavat vallankäytölle rajoitteita ja tarjoavat muita mahdollisuuksia.

Mancur Olson⁵ kuvaa yhteiskunnan syntyä mielikuvalla kierelevistä rosvoista ja maanviljelijöistä. Rosvoilla on aseita ja sotatointoa, joilla he voivat ryöstää kyliä. Kun saalis on syöty, juotu ja pelattu rosvon maha alkaa kurista ja hän palaa apajalle.

Edellisen ryöstön jäljiltä kylässä ei ole paljoakaan otettavaa, joten rosvoit tuikkaavat sen tuleen. Seuraavalla kerralla ei ole mitään. Fiksu rosvo älyää pidentää aikaperspektiiviä yhdestä ryöstöstä jatkuvaan. Kyläläisille jätetään juuri sen verran, että he pystyvät tuottamaan sadon seuraavanakin vuonna. Silloin kuitenkin rosvoit huomaavat olleensa myöhässä, joku toinen joukkio on ehtinyt ensin.

Rosvoaminen on helppoa, mutta rosvo tuhoaa samalla omat markkinansa.

Rosvoit asettuvat kylään ja puolustavat sitä muilta rosvoilta. Vainojensa palkaksi he vaativat saada kantaa veroja. Talonpojat suosuvat, ehkä nuristen, koska säännöllinen vero

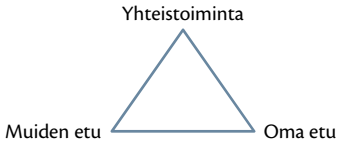
on helpompi kestää kuin alituinen ryöstö. Näin syntyy järjestäytynyt, puolustuskykyinen yhteisö. Rosvoit ottavat arvoniimiä ja sukupolvien saatossa muuttuvat hallitsevaksi luokaksi.

Paikalleen asettuneen rosvon on kuitenkin mietittävä, miten paljon hänen tulee jättää kyläläisille, jotta nämä jaksaisivat tuottaa, lisääntyä ja investoida. Yrityksen ja erehdyksen kautta fiksu rosvo oppii optimoimaan veroasteen ja verokertymän suhteen.

Yhteiskunnallinen järjestys tekee mahdolliseksi yksilöiden välisen luottamuksen. Jos luotan kaveriin, uskon että hän ei käytä minua hyväkseen heti tilaisuuden tarjoutuessa. Niinpä voimme sopia asioista ilman pientä pranttiiä ja ulkoista valvontaa. Luottamus vähentää epävarmuutta ja lisää ennustettavuutta. Uskallan

liikkua, investoida, ahkeroida ja tehdä sopimuksia, koska arvioin riskin vähäiseksi.

Ihminen ei tule toimeen yksin, vaan tarvitsee muita selviytyäkseen. Ihminen on luonnostaan sosiaalinen eläin, joka järjestäytyy erilaisiksi yhteisöiksi ja luo statukseen perustuvia hierarkioita. Koska yksilöillä ja ryhmillä on erilaisia taipumuksia, käsityksiä ja kykyjä, yhteistoiminta ei tule automaattisesti.

Ihminen voi ajatella vain muiden etua (pyyteetön altruismi), maksimoida omaa etuaan (itsekkyyys) tai pyrkiä yhteistoimintaan. Yksinäinen altruisti sortuu elon tiellä. Oman ryhmän sisäinen altruismi on kuitenkin evoluution näkökulmasta edullista,

ihmiset luontaisesti auttavat sukulaisiaan. Jos ihminen on lähtökohtaisesti itsekäs, hänen pyrkimyksiään on rajoitettava. Se voi tahtua valtion, vallankäytön ja normien avulla.

Viimeaikaisessa käyttäytymistieteellisessä tutkimuksessa⁶ on vahvistunut käsitys, että ihminen on luontaisesti yhteistyöhön pyrkivä (*cooperative*). Evoluution kamppailu suosii yhteisöjä, jotka pystyvät sopuisasti järjestämään sisäiset asiansa. Ne muodostavat markkinoita, joilla kauppiaan itsekkyyttä (*myy mahdollisimman kalliilla*) rajoittaa asiakkaan itsekkyyys (*osta mahdollisimman halvalla*). Karkeasti ottaen kolmannes ihmisistä on lähtökohtaisesti itsekkäitä, puolet yhteistyöhaluisia ja loput milloin mitäkin.

Luontainen sosiaalisuus ei kuitenkaan aina riitä, yhteistoiminta on erikseen rakennettava. Jokainen hippikommuunissa tai solukämpässä asunut tietää, että aina on vapaamatkustajia, jotka eivät halua tehdä osuuttaan.

Yhteisten laidunmaitten tragedia (*The Tragedy of the Commons*) havainnollistaa yhteistoiminnan vaikeutta.

Laidunta ei omista kukaan, vaan sitä voivat käyttää kaikki lähi-seudun karjankasvattajat. Jokaisella on intressi ottaa yhteisestä resurssista mahdollisimman paljon itselleen (opportunisti). Jos jättää käyttämättä, joku toinen vie sen kuitenkin. Niinpä resurssia kulutetaan yli sen uusiutumiskyvyn. Laidun menee pysyvästi pilalle ja kaikki kärsivät.

Tragedian purkaminen vaatii pelisääntöjä. Ratkaisuun on kaksi perusmallia. Voimme määrätä kiintiöt jokaisen kulutukselle. Kiintiöitä täytyy kuitenkin valvoa ja rikkojia rangaista. Jos tämä jätetään kyläläisten vastuulle, seuraa helposti oman käden oikeutta ja koston kierteitä. Tarvitaan kolmannen tahon (valtio) ylläpitämiä poliisivoimia ja tuomioistuimia.

Toinen vaihtoehto on jakaa yhteislaidun yksityisesti omistettuihin osiin. Opportunistinen ylikäyttö kapsahtaa omaan nilkkaan, joten omistajan on käytettävä resurssiaan vastuullisesti. Jakaminen voi kuitenkin aiheuttaa ylitsekäymättömiä riitoja ja katkeruutta. On tosin mahdollista luoda itseohjautuvia, yhteisöllisiä normeja ja sopimuksia yhteisten resurssien vastuullisesta käytöstä⁷.

Yhteistoiminta ei tarkoita vain sopuisaa sopimista, vaan sosiaalista organisaatiota, joka saa ihmiset pelaamaan yhteen yhteiseksi eduksi.

Järjestys ja pelisäännöt voidaan rakentaa toimijoiden keskinäisillä sopimuksilla. Jos se ei riitä, tarvitaan kolmas taho (valtio) määräämään (laki), valvomaan (poliisi), ratkomaan riitoja (tuomioistuin) ja rankaisemaan (vankila). Valtio voi laajentaa yhteistoiminnan piiriä, mutta myös rajoittaa ihmisten välisiä sopimisia. Valtio ja sitä edustavat päättäjät ja viranhaltijat voivat myös ajaa omia etujaan muiden kustannuksella. Väkivaltaan perustuvassa totalitarismissa yhteistoiminnan aste on alhainen, ja korkea demokratiassa, jossa ihmiset vapaaehtoisesti noudattavat itse luomiaan pelisääntöjä.

- > *Totalitaristinen maailmankuva vaatii tarkastelemaan yhteiskunnallisia ristiriitoja vallankäytön perspektiivistä ja tunnistamaan alistajat ja alistetut. Valtataistelun tuloksena näiden asema voi muuttua, mutta asetelma pysyy samana.*
- > *Liberaali maailmankuva kehottaa aloittamaan yhteistoiminnasta. Voitaisiinko luoda uusia pelisääntöjä? Liberalismi suhtautuu valtioon kriittisesti. Valtio on välttämätön, mutta vapaassa yhteiskunnassa se keskittyy niihin tehtäviin, joita vain valtio voi suorittaa.*

5

Kaljaa hanasta, bensaa letkusta

Miten vauraus syntyy?

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
VAURAUDEN LÄHDE	Riisto	Tuottavuus

Taloudesta tietämätön olettaa vaurauden luonnolliseksi: kaljaa tuulee hanasta ja bensaa huoltoaseman letkusta. Katsaus taloushistoriaan osoittaa, että vauraus ei synny itsestään eikä ole saavutettu etu. Vauraus on tekemällä tehty ja se voidaan menettää tekemättä jättämisellä.

Modernia maailmaa ei voi ymmärtää ilman teollista kumousta ja tuottavuutta.

Vuosien 1800 ja 2000 välillä maailman väkiluku kuusinkertaistui. Samalla keskimääräinen tavaroiden ja palveluiden kulutus kahdeksankertaistui. Eliniän odote nousi 26 vuodesta 66:een. Toisen maailmansodan jälkeen syntyi keskiluokkainen kulutusyhteiskunta, joka ensimmäistä kertaa historiassa tarjosi kansan suurelle enemmistölle runsaasti mahdollisuuksia valittaviksi. Beethovenin ajoista musiikkimarkkinat ovat yli satakertaistuneet⁸.

Teollisen kumouksen synty on askarruttanut taloushistorian tutkijoita. Miksi se tapahtui määrättyä aikana (1700-luku) määrättyssä paikassa (Britannia) eikä esimerkiksi antiikin Kreikassa, Kiinassa tai islamilaisissa kalifaateissa, joissa monet edellytykset olivat olemassa.

Totalitarismi näkee teollistumisen länsimaisen imperialismin ryöstön ja orjuutuksen tuloksena. Ryöstö ja riisto eivät kuitenkaan riitä selittämään jatkuvaa ja kasvavaa vaurautta. Imperiumeja ja orjuutta on aina ollut. Ryöstösaalis on pian haaskattu ja kulutusjuhlan jälkeinen krapula voi johtaa pitkään taantumiseen, kuten Espanjassa ja Portugalissa inkojen kullan loputtua. Vaikka britit

olisivat vieneet Intiasta kaiken, se ei olisi riittänyt nostamaan kotimaan työväestön elintaso.

Teollistumisen ensimmäisessä vaiheessa syntyi uudenlainen työn organisaatio, tehtaot, joissa tehtävät jaettiin osiin ja yhdistettiin prosesseiksi. Toisessa vaiheessa otettiin käyttöön höyryvoima, joka pyöritti koneita. Sitten seurasivat teräksen, sähkön, polttomoottorin ja elektronikan vaiheet uusina innovaatio-työkaluina. Jokaiseen liittyi kriisejä, turbulenssia ja sotia, kun ihmisten välinen yhteistoiminta joutui kassaansa luomaan nahkansa.

Raatajia ja vallankäyttäjiä on ollut aina, vasta porvaristo sai aikaan tuottavuuden kehittymisen.

Teollistuminen ratkaisi materiaaliset puutteet tuottamalla tehokkaammin.

Teollistumisella on joukko välttämättömiä ehtoja. Tieteen ja teknologian kehittyminen edesauttoi tuotantojärjestelmien suunnittelua. Halpa energia, erityisesti Britannian kivihiihivarannot ja myöhemmin halpa öljy mahdollistivat kehityksen. Väestömuutokset nostivat työn hintaa ja kannustivat kehittämään työtä säästäviä koneita. Kansainvälinen kauppa ja liikennevälineet mahdollistivat markkinoiden laajenemisen.

Teollistumisen tekniset innovaatiot olisivat kuitenkin jääneet syntymättä ilman yhteiskunnallisia edellytyksiä. Perustuslaillinen omaisuuden suoja syntyi Britanniassa Mainion vallankumouksen (1688) jälkeen. Jos hallitsija tai rosvo voi milloin tahansa takavarikoida teollisuuslaitoksen, poliittinen riski vie investointihalut. Markkinat tarvitsevat oikeusvaltiota ja riippumattomia tuomioistuimia. Luoteis-Euroopassa kehkeytyi ainutlaatuinen porvarillinen maailmankuva ja porvarillisten hyveiden yhdistelmä ahkeruutta, tunnollisuutta, toivoa, rohkeutta, yritteliäisyyttä ja innovatiivisuutta.

Raatajia ja vallankäyttäjiä on ollut aina, vasta porvaristo sai aikaan tuottavuuden kehittymisen.

Tuottavuus: vähemmällä enemmän

Kun teollistumisen välttämättömät tekijät kohtasivat, kehkeytyi vaurauden mekanismi: tuottavuusvetoinen talouskasvu.

Tuottavuus tarkoittaa panosten suhdetta tuotokseen. Kuinka monta tuntia työtä ja kuinka monta euroa pääomaa tarvitaan tuotamaan jokin hyödyke, esimerkiksi litra maitoa, nelivetoinen urheiluauto tai tulehtuneen umpisuolen poisto. Tuottavuuden kehityksessä vähemmästä saa enemmän. Sata vuotta sitten suomalainen työläinen teki 3 500 tuntia vuodessa, mutta tuotti kuitenkin vain runsaan kymmenyksen siitä, mihin nykyään 1 600 tuntia riittää.

Tuottavuus jaetaan työn ja pääoman tuottavuuteen sekä niiden yhteisvaikutukseen. Tuottavuus kehittyy tekemällä työt parhailla tunnetuilla menetelmillä. Käytämme koneita ja laitteita ja vähennämme energian ja materiaalien hukkaa. Yksi kaivinkone kuljetajineen aukoo enemmän ojaa päivässä kuin sata lapiomiestä. Tuottavuudella säästetty työ ja energia voidaan käyttää muuhun. Vauraan yhteiskunnan avainkysymys onkin, mitä muuta käyttöä säästyneelle työlle ja energialle löytyy?

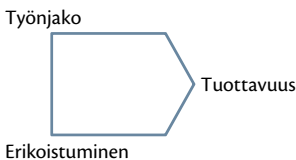
Teollistumisen suuret ajatukset olivat työnjako ja erikoistuminen.

Panosten ja tuotosten väliseen suhteeseen vaikuttaa työn organisointi. Omavaraistaloudessa yksi ruokakunta kerää, viljelee ja pyydystää kaiken kuluttamansa itse tehdyillä välineillä. Tuottavuus ei ole kummoinen ja kulutustaso mitä sattuu. Kun jokainen tekee kaikkea, kukaan ei ole erityisen hyvä missään.

Teollistumisen suuret ajatukset olivat työnjako ja erikoistuminen. Työn jakaminen eri tyyppeihin sallii erikoistuneita toimijoita, jotka voivat käyttää kaiken aikansa yhdentyypisten ongelmien

parissa. Näin käy aiempaa helpommaksi nähdä säännönmukaisuuksia ja kehittää standardoituja ratkaisuja. Jos ne voidaan kuvata tieteellisesti perusteltuina teknologioina oppikirjoissa, oppiminen nopeutuu ja levittäminen helpottuu.

Jos yhtä asiaa tuottamaan tarvitaan joukko erikoistuneita toimijoita, näiden työ on organisoitava. Tuotteet tulee integroida, komponenttien on sovittava yhteen, jotta kokonaisuus toimisi. Eri tuotantovaiheet tulee suorittaa määrättyssä järjestyksessä koordinoituna prosessina. Mitä monimutkaisempaa ja erikoistunutta tuotantoa on, sitä enemmän se vaatii integraatiota,

koordinaatiota ja ohjausta, eli organisaatioita, hallintoa ja johtamista. Tuottavuuden kehittymiseen vaikuttavat sekä teknologian että yhteistoiminnan innovaatiot.

Tuottavuus vaati uudenlaista organisaatiota työssä ja sen myötä myös muissa sosiaalisissa suhteissa.

Maaseudun avaruudesta ja taivaankappaleiden rytmistä piti siirtyä kaupunkiin tehtaan pillin ja työnjohtajan komennettavaksi. Monien murheeksi teollistuminen rikkoi perinteisiä maisemia ja elämäntapoja. Tilaisuuden tullessa useimmat kuitenkin mielellään vaihtoivat maaseudun köyhyyden ja kyttyäksen tehtaan ja kaupungin tuomiin mahdollisuuksiin. Teollistumisen ja tuottavuuden kritiikki on epärehellistä, jos tuottavuuden hedelmistä halutaan nauttia ilman että nähtäisiin vaivaa niiden aikaansaamiseksi.

Tuottavuuden kehitys on mahdollistanut vaurauden ja työaikojen lyhenemisen. Jää aikaa ja energiaa muille pyrinnoille, sivistykselle, kulttuurille ja henkiselle kasvulle.

- > *Jos joku on rikastunut, totalitarismi johtaa kysymään, onko hän ahne ja hyötynyt muiden kustannuksella?*
- > *Liberaali kysyy, onko rikastunut ihminen kehittänyt tuottavampia menetelmiä tai innovoinut jotakin uutta, josta muut ihmiset ovat valmiit maksamaan.*

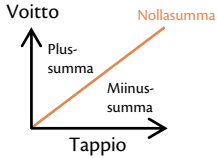
2+2=5: Plussummapelit

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
PELIN LUONNE	Nollasummapeli	Plussummapeli

Yhteistoimintaa voidaan ymmärtää peliteoreettisilla käsitteillä miinus-, nolla- ja plussummapelit⁹. Peli tässä tarkoittaa kahden tai useamman toimijan asetelmaa, jossa osapuolet tekevät pelisääntöjen mukaisia siirtoja, joista seuraa negatiivisia tai positiivisia tuloksia. Peleille voidaan asettaa erilaisia sääntöjä, ja pelaajat voivat noudattaa erilaisia strategioita. Pelejä on erilaisia tyyppejä sen mukaan,

miten tulokset muotoutuvat, miten paljon pelaajat tietävät toisistaan ja ovatko ne kertaluontoisia vai jatkuvia.

Miinussummapeli tarkoittaa tilannetta, jossa molemmat osapuolet menettävät enemmän kuin voittavat. Sodat ja verikoston kierteet ovat tyypillisiä miinussummapelejä.

Nollasummapelissä yhden voitto on yhtä kuin toisen tappio; voittojen ja tappioiden summa on nolla. Tällaisia esiintyy rajallisia resursseja, esimerkiksi karkkipussia tai kunnan vuosibudjettia jaettaessa.

Plussummapeli on asetelma, jossa molemmat voittavat, tai voitot ovat suuremmat kuin tappiot. Koska tuotto on suurempi kuin panokset, plussummapeli on kuin runsauden sarvi tai Jeesuksen viisi leipää ja kaksi kalaa, jotka ruokkivat koko väen. Tyypillisimpiä plussummapelejä ovat työnjako ja vaihdanta. Jos yksi erikoistuu kalastamiseen ja toinen maanviljelyyn, tehokkuus kasvaa ja molemmat hyötyvät vaihdannasta. Yhden etu ei ole toiselta pois. Plussummapeleistä käytetään myös nimitystä synergia: $2+2=5$.

Innovaatiot johtavat joskus sekä plus- että nollasummapeleihin. Kun joku keksii kannettavan tietokoneen, monet hyötyvät – paitsi kirjoituskoneiden valmistaja, joka joutuu poistumaan markkinoilta. Jos innovaation kokonaishyöty on suurempi kuin haitta, se kannattaa ottaa käyttöön.

Yhteiskunnassa voidaan kehittää erilaisia turvaverkkoja, joilla hävinneille voidaan antaa uusia mahdollisuuksia. Jos häviäjän eturyhmäpolitiikka onnistuu estämään yleishyödylliset innovaatiot, kehitys pysähtyy.

Plussummapelit lisääntyvät, kun yhteistoiminnan piiri laajenee, aikajänne pitenee, pelisäännöt kehittyvät ja luottamus kasvaa. Ihimillisen kehityksen historia on plussummapelien lisääntymistä: ryöstämisestä kaupankäyntiin, sotimisesta sopimuksiin, omavarais-taloudesta työnjakoon.

- > *Totalitaristinen maailmankuva näkee talouden mekanismin ensisijaisesti nollasummapelinä: yhden voitto on toisen tappio.*
- > *Liberaali maailmankuva kehottaa hakemaan plussummapelejä, joissa molemmat osapuolet voittavat.*

Kapitalismi on ekosysteemi

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
MIKÄ OHJAA YHTEISKUNTAA?	Suunnitelma	Markkinat

Teknologiset innovaatiot, kuten rautatiet, sähkö ja antibiootit eivät olisi olleet mahdollisia ilman kaupallisia innovaatioita, kuten raha, liikekirjanpito, osakeyhtiö ja niihin liittyvät kapitalistiset pelisäännöt.

Kapitalismi ei perustu suureen suunnitelmaan. Se on pikemminkin ekosysteemin kaltainen muodostuma kuin koneen kaltainen suunniteltu järjestelmä. Kapitalismin keskeinen periaate on tuotantovälineiden yksityinen omistus. Ihmisellä on oikeus oman työnsä tuloksiin ja vapaus hallita hankkimiaan resursseja.

Totalitaristisessa maailmankuvassa kapitalismi on kuin paholaisen keskiajan kristillisessä maailmankuvassa, kaiken pahan yhteinen selittäjä. Moni pitää ahneutta ja riistoa kapitalismin erityispiirteinä. Ahneus on kuitenkin yleisinhimillinen ominaisuus, josta jo Mooseksen laissa piti erikseen säätää. Kaikissa yhteiskunnissa valtaapitävät ovat ahnehtineet ja alistaneet. Kapitalismin ainutlaatuiset erityispiirteet ovat¹⁰:

- *Jatkuva innovaatio.* Kilpailu kannustaa tuottajia kehittämään yhä parempia ratkaisuja, joiden toimivuus testataan markkinoilla. Uudet mahdollisuudet luovat uusia puutteita.
- *Riskinotto ja kannustimet.* Innovaatioihin liittyviä riskejä otetaan, jos on toive tuotosta, tuloksiin pyritään sinnikkäästi, jos joutuu myös kantamaan vastuun epäonnistumisesta.
- *Hajautettu informaatiotalous.* Markkinat ja hintamekanismi perustuvat lukemattomiin pieniin valintoihin, kun ihmiset päättävät, onko jokin hyödyke hintansa arvoinen.

Markkinat ovat todellisia tai virtuaalisia kauppapaikkoja, joissa ostajat ja myyjät kohtaavat. Markkinat perustuvat vapaaehtoiseen vaihdantaan. Kalastajalla on kalaa, viljelijällä leipää. Jos he vaihtavat, molemmat hyötyvät: leipä maistuu hyvälle, jos on koko viikon syönyt vain kalaa.

Vaihdanta ei edellytä epätsekkäitä ihmisiä. Näkymättömän käden lailla yhden oman edun tavoittelua säätelee toisen oma etu. Kaupankäynnissä on pakko ymmärtää toista osapuolta. Historiallisesti markkinoilla on ollut sivistävä vaikutus.

Vaihdanta ei sinänsä tuota uutta. Siksi monet suhtautuvat kaupankäyntiin vihamielisellä halveksunnalla: vain materiaa muuttava työ tuottaa arvoa, vaihdanta on spekulatiota. Markkinoiden tehtävä on kuitenkin aikaansaada tietoa tuottajalle siitä, mitä ihmiset haluavat ja mikä menee kaupaksi mihinkin hintaan. Markkinat ovat tuotantoa ja kulutusta koordinoiva instituutio. Tässä mielessä markkina on ankara: yhden työn tulokset on alistettava muiden arvotettavaksi. Markkinakuri ei miellytä niitä, jotka mieluummin käyttäisivät valtaa.

Markkinat ovat useamman toimijan yhteistoiminnan muoto, samalla lailla kuin perhe ja parisuhde. Markkinat toimivat, jos osapuolet voivat keskenään sopia. Ulkopuoliset toimijat, kuten valtio, joutuvat kuitenkin takaamaan joitain pelisääntöjä, koska yhteistoiminta ei aina ole ongelmaton. Modernissa yhteiskunnassa ei ole täysin vapaita markkinoita, sillä viranomaiset säätelevät kaupankäyntiä monin tavoin. Markkinat voivat epäonnistua, mutta niin myös säätely.

Markkinakuri ei miellytä niitä, jotka mieluummin käyttäisivät valtaa.

Markkinat kuuluvat rahatalouteen, jossa standardoituja symboleja, rahayksiköitä käytetään vaihdannan välineenä. Rahatalouden ulkopuolelle, mutta kuitenkin vaihdannan piiriin jäävät vaihtokauppa ja kansalaisyhteiskunnan sosiaalinen vaihdanta (palvelusta vastapalvelu). Vaihdannan ulkopuolelle jäävät altruismi (pyyteettömyys) ja vallankäyttö.

Julkinen sektori on osa rahataloutta. Hallinto ja palvelut kustannetaan rahassa maksettuina veroina. Se ei kuitenkaan ole markkinataloutta, koska kansalaisilla ei ole oikeutta valita ja maksaa vain käyttämistään palveluista.

Hyvinvointivaltioissa on vallalla harha, että julkisen sektorin palvelut eivät olisi osa rahataloutta, vaan perustuisivat päättäjien altruismiin. Jos joku ei saa haluamiaan palveluja, sen katsotaan johduvan eliitin ahneudesta, ei todellisesta niukkuudesta tai resurssien vaihtoehtoisista käyttötavoista.

Markkinoita arvostellaan siitä, että ne tekevät kaikesta kauppatavara. Kuitenkin, jos jokin asia ei olisi kaupan, sitä ei olisi lainkaan, se pitäisi tuottaa kansalaisyhteiskunnan sosiaalisessa vaihdannassa tai se pitäisi saada vastikkeettomana etuna – *pappa betalar*, itse ei tarvitse katsoa hintalappua. Tällainen markkinakritiikki heijastaa hiljaista toivetta elää muiden kustannuksella.

Markkinat eivät voi poistaa kaikkia puutteita. Markkinavoimia pidetään tunteettomina ja ahneina. Asiallisesti ottaen tämä kuitenkin tarkoittaa, että joku henkilö tai yritys ei halua myydä jotain ostajan toivomaan hintaan.

Kapitalismi kriisiytyy ajoittain, mutta ilman kasvukriisejä ei ole kehitystä.

Monet katsovat, että kapitalismi ja markkinat latistavat kulttuurin ja tuhoavat autenttisuuden. Mutta kuka oikeastaan haluaisi elää autenttisessa maailmassa? Suomessa saisi syödä vain pettuleipää ja kalakukkoa, autenttista pizzaa pitäisi hakea Italiasta. Markkinat ovat

toki samanlaistaneet eri maita, mutta lisänneet valinnan mahdollisuuksia kunkin maan sisällä.

Kapitalismin kriisit herättävät pelkoja. Esikapitalistisiin kriiseihin kuten nälänhätään, kulkutauteihin ja ryöstöretkiin verrattuna ne kuitenkin ovat vaatimattomia. Kapitalismi kriisiytyy ajoittain, mutta ilman kasvukriisejä ei ole kehitystä. Kriisien myötä löydetään uusia yhteistoiminnan muotoja. Markkinoiden uusiutumiskyky on suurempi kuin suunnitelmatalouden.

Vaihtoehtoisia talouden muotoja voi toki kuvitella, mutta ei ohittaa talouden perusteisiä: vauraus pitää tuottaa rajallisilla resursseilla. Vaihtoehtoiset talouden muodot olisivat mahdollisia, jos niukkuus olisi poistettavissa jollakin runsaudensarvella tai jos ihmiset lakkaisivat haluamasta ja tyytyisivät lyhyeen ja tautiseen elämään nälkäräjällä.

- > *Totalitaristinen maailmankuva ohjaa ajattelemaan tuotantoa ja kauppaa vallankäyttönä, joka lähtökohtaisesti vaatii valtion suunnittelua ja ohjausta.*
- > *Liberaali tulokulma on, että yhteistoiminta vapaille markkinoilla tuottaa paremman tuloksen, ellei ole erityisiä syitä ajatella toisin.*

6

Laiskat, ahkerat ja puoliksi puuhakkaat

Mikä on ihmisen perusluonto?

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
MILLAINEN IHMINEN ON?	Reaktori	Sopeutuva toimija

Yhteiskunta koostuu ihmisistä. Yhteiskunnan toimintaa ei kuitenkaan voi johtaa suoraan yksilön psykologiasta. Ihmiset suhtautuvat toisiinsa ja käyttäytyvät eri tilanteissa eri tavoin.

Maksimaalista vapautta julistava anarkismi ajattelee ihmisen riippumattomaksi toimijaksi, aktoriksi, joka voi tehdä mitä vaan.

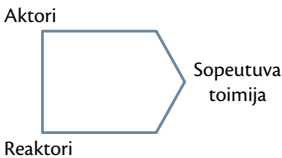
Maksimaalista ohjausta ajava totalitarismi olettaa, että ihminen on ympäristöönsä passiivisesti mukailevan reaktori. Syntynyt lapsi on kuin valkoinen lehti (*tabula rasa*), johon ympäristö tuottaa käsikirjoituksen.

Kapitalismi ja patriarkalismi turmelevat mielen, mutta uudessa yhteiskunnassa voidaan kasvattaa uusi ihminen, johon on ohjelmoitu kaikki hyvät ominaisuudet. Jos vain hyvää tarkoittava sosiaalityöntekijä voisi puuttua lapsen kotiympäristöön riittävän varhain, syrjäytyminen

tai terroristiset taipumukset voitaisiin ehkäistä. Jos vain ihmisten asenteita voisi muuttaa sydämen vallankumouksella, yhteiskunta muuttuisi omia aikojaan.

Liberaalin käsityksen mukaan ihminen on sekä aktori että reaktori. Ihminen ei reagoi ympäristöönsä sellaisenaan vaan niin kuin hän ymmärtää se olevan, joko yksin tai vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Ihmisellä on perittyjä ominaisuuksia ja vaihtelevia kyvykkyksiä. Ihmisiä ei voi jakaa mustavalkoisesti ahkeriin ja laiskoihin, siisteihin ja sottapyttyihin, rehellisiin ja valehtelijoihin. Ominaisuudet muodostavat liukuvia jakaumia. Ääripäissä on yksilöitä, jotka kai-

kissa olosuhteissa sotkevat tai siivoavat jälkensä; suurin osa kuitenkin toimii tilanteiden, sopimusten ja kannustimien mukaan.

Silminnähtävä luonto on deterministinen. Luonnonlakeja voidaan tutkimuksella löytää ja muotoilla kausaalisuhteiksi (A:sta seuraa aina B). Monista urheista yrityksistä huolimatta yhteiskunnasta ei ole voitu muotoilla lainalaisuuksia. Yhteiskunnalliset mekanismit ovat tilastollisia (A lisää B:tä todennäköisyydellä p) tai mahdollistavia (jos A ilmaantuu, B käy mahdolliseksi). Ilman kausaalisia mekanismeja ihmisen ja yhteiskunnan käyttäytymistä ei voi ennustaa ja ohjata kuin konetta. Tärkein selitys on, että yksilöt ja ryhmät ovat tulkitsemaansa tilanteeseen sopeutuvia toimijoita (*adaptive agent*).

Koska ihminen on sopeutuva toimija, yhteiskuntaa ei voi vallan voimalla vääntää mihin tahansa muotoon. Emme voi muuttaa yhtä asiaa ja olettaa, että kaikki muu pysyy ennallaan. Valintoja, keinoja ja toimenpiteitä on arvioitava toteutuneiden vaikutusten mukaan.

- > *Jos nuorisojoukko rikkoo ikkunoita ja ryöstää kauppoja, totalitaristinen maailmankuva ohjaa hakemaan selityksiä ympäristöstä: työttömyys, opiskelupaikkojen puute tai sosiaalitoimen säästöt aiheuttavat mellakoita.*
- > *Liberaali tulokulma kysyy, mikä johti pelisääntöjen murtumiseen tässä tilanteessa.*

Hyvät aikomukset vai toteutuneet vaikutukset?

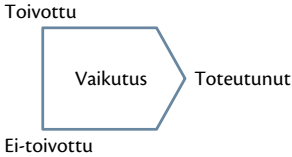
	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
TEKOJEN ARVON MITTAA	Aikomus	Vaikutus

Ihmiskuvaan liittyy käsitys aikomusten merkityksestä.

Totalitaristisessa maailmankuvassa aikomukset ovat tärkeitä. Jos joku on tarkoittanut hyvää, vaikkapa aikonut rakentaa työväenluokalle paratiisin, hän saa anteeksi pahat seuraukset, kuten jouk-

komurhat ja talouden romahduksen. Kehitysapu perustuu hyvään sydämeen ja auttamishaluun. Jos rahat menevät diktaattorin valan pönkittämiseen, se ei ole niin vaarallista, aikomus kuitenkin oli hyvä. Tarkoitus pyhittää keinot.

Kääntäen: jos ahneeksi uskottu kapitalisti luo uusia työpaikkoja ja tarjoaa sosiaalisen nousun mahdollisuuksia köyhille, sillä ei ole moraalista arvoa, koska hänen tarkoituksensa kuitenkin oli vain rikastua.

Toimenpiteellä voi olla aiotun mukainen tulos (hyöty), se voi toimia tavoitteita vastaan (haitta) tai jäädä vaille vaikutusta (turha). Näiden summa on toteutunut vaikutus. Jos vaikutus ei ole aiotun mukainen, mekanismeja ei ole ymmärretty tai niistä ei ole piitattu.

Rationaalinen suhtautuminen yhteiskuntaan edellyttää vaikutuksista oppimista. Käsitteitä mekanismeista tulee säätää ja muuttaa, jos toteutuneet vaikutukset eivät ole valittujen tavoitteiden mukaisia.

- > *Totalitaristinen maailmankuva ohjaa tarttumaan toimijoiden motiiveihin.*
- > *Liberaali tulokulma on tarkastella toteutuneita vaikutuksia.*

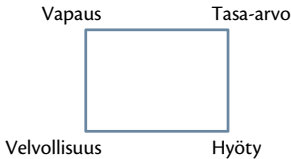
7

Mitkä ovat perusarvoja?

	TOTALITARISMI	LIBERALISMI
ENSISIJAINEN ARVO	Tasa-arvo	Vapaus

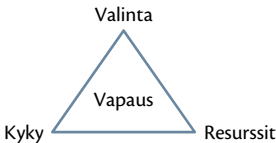
Neljä perusarvoa

Arvot eivät ole faktoja eivätkä teorioita, vaan uskomuksia, joita hyväksytään tai hylätään. Perusarvot tai itseisarvot ovat perimmäisiä syitä, joihin päättelyketjut loppuvat. Arvot vaikuttavat preferensseihin, mitä ihminen suosii, mitä hän voidesaan valitsee.

Yksilön ei ole pakko perustella omia mielipiteisiään, mutta yhteiskuntaan vaikuttamaan pyrkivän on purettava arvonsa auki. Arvoja voi perustella uskonnolla (jumalan tahto) tai biologialla (lajin säilyminen). Länsimainen ajattelu kuitenkin lähtee siitä, että arvot kuvaavat ja säätelevät ihmistä suhteessa muihin ihmisiin.

Arvoja on muotoiltu monilla tavoilla, mutta ne kanavoituvat neljään uomaan: vapaus (liberalismi), tasa-arvo (egalitarismi), hyöty (utilitarismi) ja velvollisuuden noudattaminen (deonttinen velvollisuusmoraali)¹¹.

Vapaus arvona perustuu käsitykseen, että ihmisellä on vapaa tahto ja kyky valita. Vapaus tekee mahdolliseksi kullekin toteuttaa omia elämänpöytäkirjojaan ja vastata valintojensa seurauksista. Niinpä vapaus on ihmisen arvokkuuden (*dignity*) keskeinen tekijä. Yhteiskunta ei kuitenkaan ole sat-

tumanvaraisten vapaiden valintojen summa, vaan vapaudella on luonnollisia rajoitteita: fyysisen ympäristön resurssit, biologiset ja henkiset kyvyt. Vapaus edellyttää kykyä käyttää vapauden tuomia valintamahdollisuuksia ja vastuuta seurauksista. Omistusoikeus on vapaus hallita itseään, oman työnsä tuloksia ja omaisuutta.

Vapauden vastakohta on determinismi, käsitys että kaikki on ennalta määrättyä ja vapaus näennäistä. Ihminen on ympäristönsä tulos, rakenteet määräävät.

Vapaus on jatkumo ja arvo, johon pyritään, vaikka koskaan ei päästäisikään. Ihminen voi vapaaehtoisesti luopua vapauksistaan, liittyä yhteisöön ja noudattaa sen sääntöjä, mennä töihin ja luopua vapaa-ajasta palkkatuloa vastaan. Yksilö saa toteuttaa omia elämänprojektejaan, mutta ei kuitenkaan saa loukata toisten vapautta tehdä samoin. Vapaus koskee eri tavoin eri toimijoita: yksilöä, ryhmiä, perheitä, heimoja ja kansakuntia.

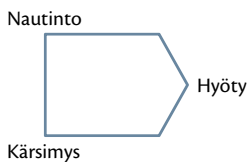
Tasa-arvo (*egalitarianism*) nousee käsityksestä, että kaikilla ihmisillä on samanlainen perusuonto ja siihen kuuluvia ihmisoikeuksia (*natural rights*). Ihmiset ovat tasa-arvoisia joissakin suhteissa: Jumalan ja lain edessä, taloudellisesti tai sosiaalisesti.

Tasa-arvo tarkoittaa, että ihmisiä ei saa erotella ja syrjiä epäolennaisin perustein. Koska ihmiset kuitenkin ovat kiistatta erilaisia, kysymys kuuluu: mitkä ovat olennaisia ja mitkä epäolennaisia perusteita? Ihonväri, etninen ryhmä, sukupuoli, sääty, seksuaaliset preferenssit, ikä?

Martin Luther King sanoi kuuluisassa *I have a dream* -puheessaan unelmoivansa yhteiskunnasta, jossa rotu ja syntyperä eivät erottelisi ihmisiä, ainoastaan heidän kyvykkyytensä (*quality of character*). Tästä seuraa kysymys tasa-arvon mittapisteestä. Onko se kunkin elämän lähtöviivalla olevien mahdollisuuksien tasa-arvoa vai maaliviivalla toteutuneiden tulosten tasa-arvoa. Kiistakysymys kuuluu, ovatko kyvykkyydet perittyjä ja siten epäolennaisia, vai ovatko ne seuraus vapaista valinnoista ja siten olennaisia perusteita?

Hyöty (*utility*) tai onni mahdollisimman monille on utilitaristisen ajattelun perusta. Ihminen kokee mieluummin nautintoa kuin kipua, mielihyvää kuin mielihapaa.

Utilitarismi pyrkii tiivistämään arvot yhdeksi hyvinvoinnin valuutaksi. Kaikkia valintoja on arvioitava sen mukaan, miten paljon yhteenlaskettua hyötyä ne tuottavat.

Kun utilitarismi pyrkii suurimpaan yhteiseen ja yhteenlaskettuun hyvään, riskinä on, että yksilöt ja vähemmistöt voivat jäädä jalkoihin. Monilla on muitakin tavoitteita kuin mielihyvän maksimointi.

Velvollisuusajattelu (*deonttinen moraal*) nousee ajatuksesta, että on määriteltävissä joitain periaatteita ja sääntöjä, joita ihmisen on noudatettava seurauksista riippumatta. On pyrittävä totuuteen ja puhuttava totta, vaikka siitä olisi itselle haittaa. Kaikissa päätöksissä on ajateltava, voitaisiinko tehdystä ratkaisusta johtaa yleinen sääntö, jota kaikki muutkin noudattaisivat.

Arvovalinnat: Kuka lapsista saa huilun?

Yhteiskunnallisista arvoista ja tavoitteista vallitsee laaja yhteisymmärrys. Kaikki haluavat vaurautta, vapautta, veljeyttä, rauhaa, terveyttä, turvallisuutta, tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta. Yleisellä tasolla ja yksi asia kerrallaan ei tule riittää. Harva julistaa pyrkivänsä köyhyyteen, orjuuteen, sotaan ja sairauteen. Mutta kun siirrytään yleisestä täsmälliseen ja yhdestä arvosta useampaan, mieliteet jakautuvat.

Arvovalintoja on tehtävä, koska arvojen välillä on ristiriitoja ja kaikkia tavoitteita ei voi saavuttaa samanaikaisesti.

Arvovalintoja on tehtävä, koska arvojen välillä on ristiriitoja ja kaikkia tavoitteita ei voi saavuttaa samanaikaisesti.

Arvovalintojen vaikeutta voi tarkastella seuraavan esimerkin valossa¹². Joudut päättämään, kuka kolmesta lapsesta saa huilun – Anna, Pekka vai Laura.

Anna sanoo huilun kuuluvan hänelle, koska hän on ainoa soittotaitoinen. Hänen

käsissään huilusta olisi eniten hyötyä useimmille.

Pekka puolestaan esittää, että hänellä on muihin verrattuna vähiten leikkikaluja, joten eriarvoisuuden vähentämisen nimissä instrumentti kuuluisi hänelle.

Laura toteaa, että hän on itse rakentanut soittimen suurella vaivalla. Nyt kun se on valmis, muut ilmaantuvat esittämään vaatimuksia. Työn tulosten tulisi kuulua sen tekijälle.

Jokainen argumentti pohjautuu pitkää moraalifilosofiseen perinteeseen. Anna edustaa *utilitarismia*: on pyrittävä suurimpaan yh-

teiseen hyötyyn mahdollisimman monille. Pekka vetoaa *egalitarismin*: lasten väliset erot pitäisi tasata. Laura puolestaan ajaa *liberalismissä*, jonka mukaan ihmisellä tulee olla vapaus hallita oman työnsä tuloksia.

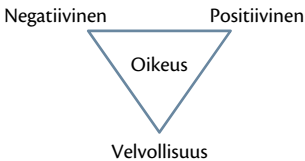
Jokainen argumentti on perusteltu ja omalla tavallaan oikea. Mutta jonkun pitää saada huilu.

Jos päättäjä ei osaa valita, voidaan kokeilla kompromisseja. Arvovalinnat voidaan ohittaa vallankäytöllä tai lainanotolla. Kukaan ei saa soitinta, vaan se jää yhteiseksi omaisuudeksi (*primitiivinen kollektivismi*), josta lapset saavat riidellä päivittäin. Päättäjä voi ottaa sen itselleen ja vuokraa sitä tarvittaessa (*sosialistinen despotia*). Voidaan järjestää arvonta ja antaa korkeimpien voimien ratkaista (*uskonnollinen alistuminen*). Huilu voidaan jakaa tasan pilkkomalalla se kolmeen osaan (*destruktiivinen miinusummapeli*). Voidaan lainata rahaa ja hankkia kaikille samanlaiset soittimet (*kolmannen tien sosialidemokratia*). Toki päättäjä voisi myös antaa soittimen Lauralle, jos hän suostuu opettamaan muille instrumenttien valmistamisen taitoja ja muut suostuvat tekemään parhaansa ja kunnioittamaan häntä mestarina (*kolmannen tien liberalismi*). Mutta se edellyttäisi yhteistoimintaa ja sopimuksen noudattamista.

Ei ole mahdollista rakentaa järjestelmää, jossa yhteinen hyöty, tasa-arvo ja vapaus automaattisesti toteutuisivat.

Arvojen ikuinen ristiriita

Arvokeskustelu kompastuu usein kysymykseen ihmisen vapaudesta. Ihmiset ovat kyvyiltään erilaisia. Joillakin on onnea, toisilla epäonnea. Jotkut osaavat tarttua tilaisuuteen, toiset antavat sen valua ohi. Ihmiset päätyvät elämässään eri asemiin taloudellisesti, sosiaalisesti ja intellektuaalisesti. Eroja voidaan tasata tulonsiirroilla ja oikeuksilla. Mutta jokaisen oikeuden kääntöpuoli on velvollisuus. Jos minulla on oikeus elämään, sinulla on velvollisuus olla tappamatta minua. Jos sinulla on oikeus terveyspalveluihin, joillakin on velvollisuus järjestää ne. Negatiivinen oikeus velvoittaa olemaan tekemättä jotain; positiivinen oikeus velvoittaa jonkun muun mak-

sumieheksi. Jos joidenkin tasa-arvoa toteutetaan positiivisilla oikueksilla, toisten vapautta hallita omia resurssejaan loukataan.

Tasa-arvosta on hyötyä, mutta vapauden rajoittamisesta on haittaa. Johonkin rajaan asti tasa-arvo hyödyttää kaikkia; hyvin jyrkkien tuloerojen maissa ongelmat kasaantuvat. Jonkin rajan jälkeen tasa-arvo mitätöi yksilöiden ponnisteluja ja kaikki köyhtyvät. On kuitenkin vaikea määritellä, missä tämä ”jokin raja” kulkee. Niinpä tasa-arvon ja vapauden arvovalinta ei ole ratkeava ongelma vaan päättymätön pulma.

Teollinen kumous ja markkinatalous tarjosivat mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun.

Säätö-yhteiskunnassa ihminen syntyi ja jäi eriarvoisiin asemiin. Teollinen kumous ja markkinatalous tarjosivat mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun, kun työtä, yrittämistä ja innovaatioita rajoittaneita kieltoja purettiin.

Vapaus salli joidenkin edetä ryysyistä rikkauteen. Porvariston nousu aiheutti aristokraattien joukossa moraalipaniikin, jota kuvattiin länsimaisen sivilisaation tuhona.

Vapaus ei kuitenkaan johtanut yleiseen tasa-arvoon, koska katiotot ja edellytykset olivat erilaiset.

Vaurastumisen myötä kaikille voitiin tarjota koulutus ja terveydenhuolto, sama lähtöviiva ja pelisäännöt. Suuret joukot tarttuivat sosiaalisen nousun tilaisuuteen. Keskiluokkaistuminen aiheutti jälleen moraalipaniikin massayhteiskunnasta ja moraalin rappiosta.

Tasa-arvo lähtöviivalla ei kuitenkaan poistanut kyvykkyyksien eroja. Edelleen jäi niitä, jotka maaliviivalla olivat muita jäljessä.

Niinpä lähtö- ja maaliviivoja pitäisi siirtää tai pelin sääntöjä muuttaa tarjoamalla heikoimmassa asemassa oleville kompensoi-
via etuja. Jälleen seuraa moraalinen ongelma. Pitääkö joillekin antaa enemmän kuin toisille? Pitäisikö kieltää menestyksen sosiaalinen periytyminen: jos Pikku-Kallen kotona ei ole keskustelua ruokapöydässä, pitäisikö ne kieltää myös Pikku-Viljolta? Pitääkö joitakin ryhmiä suosia muiden kustannuksella esimerkiksi opiskelu-

Toteutetaanko tasa-arvoa antamalla mahdollisuuksia vai ottamalla niitä pois?

paikoissa? Toteutetaanko tasa-arvoa antamalla mahdollisuuksia vai ottamalla niitä pois?

Sallitaanko menestyminen vain jos se tuottaa lisää jaettavaa?¹³ Lopputulokseen perustuva käsitys tasa-arvosta törmää vapauden asettamiin rajoitteisiin.

Yleisellä tasolla ja yksi kerrallaan arvoja on helppo julistaa. Resurssien runsaus peittää alleen valinnat, lainanoton mahdollisuus työntää ne tulevaisuuteen. Arvokeskustelussa tulee purkaa auki arvovalinnat ja niiden seuraukset.

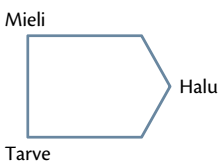
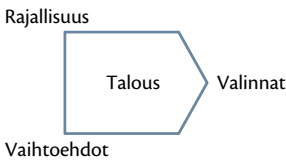
Yleisellä tasolla järkeillen arvojen filosofia ei ole monista urheista yrityksistä huolimatta onnistunut luomaan yleisesti hyväksytyttä käsitystä. Päätöksentekotilanteissa kuitenkin joudutaan ottamaan kanta ja perustelemaan arvoilla. Tässä mielessä arvot ovat tulokulmia keskusteluun. Liberalismi aloittaa vapaudesta ja katsoo sitten, mitä rajoitteita sille ehkä täytyy asettaa. Egalitarismi katsoo ensiksi seuraukset tasa-arvolle ja joutuu sitten punnitsemaan olenaisia ja epäolennaisia eroja. Utilitaristi yrittää laskea yhteistä hyvää, mutta joutuu katsomaan myös vapauden ja tasa-arvon loukkauksia. Velvollisuusmoraali kysyy, onko tähän jotain yleispätevää sääntöä sovellettavaksi.

Niukkuus pakottaa valitsemaan

Taloustiede tutkii ongelmaa, miten tehdään päätöksiä rajallisten resurssien käytöstä (*allokaatio*), kun niillä on vaihtoehtoisia käyttötapoja. Jos kaikki voisivat saada kaikkea, taloudenpidon vaikeita päätöksiä ei tarvitsisi tehdä.

Niukkuus (*scarcity*) tarkoittaa, että jotain ei ole olemassa tai sitä ei voida tuottaa riittävästi. Niukkuus on resurssi- ja tuotanto-ongelma. Jos sekä elintarvikkeista että biodieselista on niukkuutta, on valittava, mitä viljellään. Saatavuus (*shortage*) tarkoittaa, että jotain olisi kyllä olemassa, mutta sitä ei ole saatavilla tai käytettävissä. Saatavuus on jakelun ja jakopolitiikan ongelma.

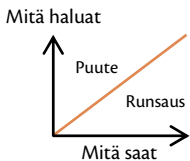
Nälänhädät ovat 1820-luvun jälkeen olleet enemmän saatavuus- kuin niukkuusongelmia. Elintarvikkeita kyllä olisi, mutta niitä ei saada paikalle tai niiden hinta on liian korkea¹⁴.

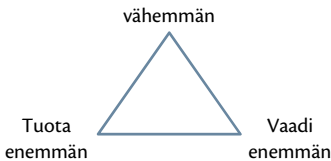
Joihinkin terveysongelmiin, kuten vaikeat syövät, ei ole olemassa hoitoa, joten ne ovat niukkuuden ongelmia. Loukkaantumisia voidaan yleensä hoitaa, mutta apu ei aina ennätä onnettomuuspaikalle ajoissa, joten kyseessä on saatavuusongelma.

Ihmisellä on perustarpeita (*needs*), joita ilman hän ei pysy hengissä ja toimintakykyisenä. Deprivaatio tarkoittaa, että ihminen ei saa mitä tarvitsee ja on siksi toimintakyvytön¹⁵.

Välttämättömien tarpeiden määrittely on kuitenkin hankalaa, koska ne vaihtelevat eri olosuhteissa. Ihmisellä on mielikuvitus, joka muuttaa tarpeet haluiksi. Hän voi kuvitella erilaisia asiointiloja ja verrata itseään muihin. Tarpeita voi tarvita tietämättäänkin, mutta halu on tiedostettua. Voi haluta mitä ei tarvitse (lisää viinaa) ja tarvita mitä ei halua (lisää liikuntaa). Puute (*want*) tarkoittaa, että haluaa enemmän kuin saa. Puute ei poistu saamalla lisää, jos samalla halut kasvavat.

Puute on epämiellyttävä tila, joten ihminen pyrkii siitä pois. Valittavissa on arvoihin perustuvia keinoja.

Vapaus tarkoittaa, että kukin voi valita, haluaako poistaa koetun puutteen tekemällä enemmän työtä tai kouluttautua parempaan tuottavuuteen. Voi myös päättää haluta vähemmän tai jotain muuta kuin materiaalista hyvinvointia, esimerkiksi enemmän aikaa perheen kanssa. Jos runsaita tuloja ja paljon vapaa-aikaa ei voi saada samanaikaisesti, on valittava sen mukaan, mitä itse kukin pitää tärkeänä itselleen ja läheisilleen.

Yhteenveto: Suuri kertomus vai evoluutio?

Maailmankuva muodostuu vastauksista peruskysymyksiin. Puhdas eturyhmäpolitiikka muodostuu vaadittaessa kannan jokaisessa tilanteessa erikseen sen mukaan, mikä hyödyttää omaa kannattajajoukkoa. Populisti ei ota kantaa tai ei piittaa.

Puhdas totalitarismi ja liberalismi ovat toistensa vastakohtia ja ääripäitä. Käytännössä puhtaat mallit ovat harvinaisia ja maailmankuvat sekoittuvat kompromisseiksi.

	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5	
KÄSITYS HISTORIASTA	Suuri kertomus						Evoluutio					
JÄRJESTYKSEN PERUSTA	Vallankäyttö						Yhteistoiminta					
VAURAUDEN LÄHDE	Riisto						Tuottavuus					
PELIN LUONNE	Nollasummapeli						Plussummapeli					
MIKÄ OHJAA YHTEISKUNTA?	Suunnitelma						Markkinat					
MILLAINEN IHMINEN ON?	Reaktori						Sopeutuva toimija					
TEKOJEN ARVON MITTA	Aikomus						Vaikutus					
ENSISIJAINEN ARVO	Tasa-arvo						Vapaus					

Totalitarismi harvoin pääsee vallan kahvaan toteuttamaan ohjelmaansa. Aina kun se on onnistunut, (jakobiinit, natsit ja bolshevikit) seurauksena on ollut kansanmurhia, kaaosta ja kurjuutta. Demokraattisessa yhteiskunnassa totalitarismia on vaikea ajaa sellaisenaan, joten se sulautuu kokonaan tai osittain johonkin elämään suurempaan asiaan, kuten uskonto, työväenluokka, kansallisuus, feminismi tai ekologia.

Liberalismi perustuu demokratiaan ja poliittisiin vapauksiin. Siksi se on poliittisena liikkeenä hajanainen ja vaihtelevasti organisoitunut.

Populisti voi joskus perstuntumalla olla oikeammassa kuin asiantuntija. Populisti oppii ja omaksuu, jos ei muuta, niin kantapäähän kautta. Totalitarismi ja populismi löytävät toisensa uskossa yhteiskunnan yksinkertaiseen muutettavuuteen. Totalitarismi näkee populismissa yhteiskunnan alkuvoiman, jota tiedostavan eliitin on johdettava oikeaan suuntaan. Populismi kuitenkin suhtautuu vihamielisesti herroihin niin oikealta kuin vasemmaltakin.

Totalitarismin ja liberalismin väliin on pitkään haettu kolmatta tietä.

Klassinen sosiaalidemokratia luopui utopistisesta sosialismista, mutta monet sen piirteet, kuten kollektivistinen ihmiskäsitys ja usko vallankäytön mahdollisuuksiin elävät edelleen. Uuden yh-

teiskunnan tavoittelu on vaihtunut jatkuvan kasvun, tulonsiirtojen ja hyvinvointipalvelujen vaatimukseksi, joita tuottamaan markkinatalous ja kapitalismi valjastetaan. Kompromissi tuottaa radikalismia retoriikassa, pragmatismia politiikassa.

Keskusta-oikeistolaiset poliittiset liikkeet ovat olleet valmiita tinkimään yksilön vapaudesta. Niissä kohdissa, joissa ihmisen kyky valita on rajallinen, on perusteltua suostutella, tuuppia, kannustaa tai ohjata kokonaisuuden kannalta oikeampiin valintoihin.

Liberalismin ja totalitarismin syvin ero nousee ihmiskäsityksestä.

Liberalismin ja totalitarismin syvin ero nousee ihmiskäsityksestä. Onko ihminen aktiivinen toimija, aktori, vai ympäristönsä tuottama reaktori?

Jos ihminen on biologian ja historian rajoittama toimija, hänen käyttäytymiseensä vaikutetaan valinnoilla ja kannustimilla. Jos ihminen on ympäristönsä tuote, hän muuttuu rakenteita muuttamalla. Jos yhteiskunta perustuu vallankäyttöön ja se voidaan suunnitella ja rakentaa arvojen mukaiseksi utopiaksi, hyvää tarkoittavien ihmisten on otettava valta ja tehtävä se. Jos toimenpide ei tuota tulosta, on käytettävä lisää valtaa.

Jos sen sijaan yhteiskunta perustuu yhteistoiminnan evoluutioon, toimijoiden vapautta, vastuullisuutta ja oppimiskykyä on edistettävä. Mitä kannustimia ja valintamahdollisuuksia politiikka-toimenpiteet ovat aikaansaaneet?

- > *Totalitarismissa ensisijaisia arvoja ovat tasa-arvo ja kollektiivin yhteinen hyvä. Totalitarismi ohjaa ajattelemaan, että ihmisen halut seuraavat todellisia tarpeita, yhteiskunnan vaatimuksia ja muiden esimerkkiä. Kaikki haluavat suunnilleen samaa. Jos joku ei haluamaansa saa, hänen pitää vaatia muilta lisää.*
- > *Liberaalin maailmankuvan mukaan ensisijainen arvo on vapaus. Liberalismin tulokulma on, että halut ovat subjektiivisia ja ihminen voi valita monia tapoja tarpeittensa toteuttamiseksi.*

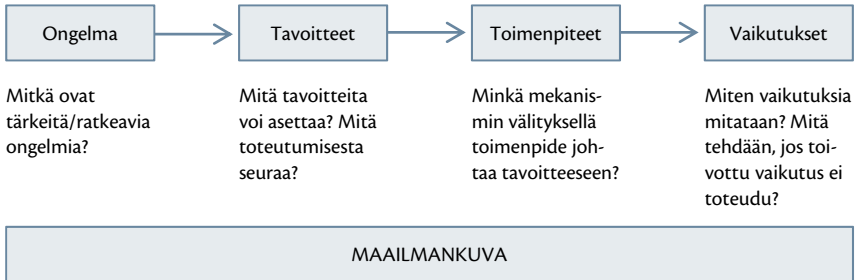
8

Maailmankuvat käytännössä

Maailmankuva vaikuttaa siihen, miten ihmiset näkevät yhteiskunnan, tunnistavat ongelmia, esittävät ratkaisuja ja suhtautuvat toteutuneisiin vaikutuksiin. Maailmankuva vaikuttaa, vaikka siitä ei olisi tietoinen eikä sitä osaisi selittää.

Maailmankuva edellyttää johdonmukaisuutta. Valistuksen suuri ajatus rationalismista perustuu käsitykseen yleisinhimillisestä järjestyksestä. Jos yhdessä tilanteessa ajaa tasa-arvoa, sitä pitäisi ajaa myös muissa. Jos päättäjät perustelee toimenpiteitään milloin milläkin arvolla, kyseessä on mielivalta: vallankäyttäjät voi tehdä mitä haluaa.

Maailmankuva vaikuttaa siihen, miten ihminen tunnistaa ongelmat, asettaa tavoitteet, suunnittelee ja toteuttaa toimenpiteet sekä miten arvioi vaikutuksia ja oppii niistä.

Maailmankuva johtaa määrittelemään asioita ratkeaviksi ongelmiksi tai ratkeamattomiksi pulmiksi. Köyhyys voidaan nähdä ongelmana ja asettaa tavoitteeksi sen poistaminen tai keskuudessamme aina olevana pulmana, jota voi lievittää.

Toimenpiteet tarkoittavat asioita, joita tehdään tarkoituksella yhteiskunnan nykytilan muuttamiseksi, esimerkiksi säädetään laki, puretaan kielto, tehdään investointi tai avataan keskustelu. Köyhyyden poistamista voi yrittää jakamalla rahaa tai antamalla mahdollisuuksia ja vapautta tehdä työtä ja yrittää.

Tavoitteiden ja toimenpiteiden väliin tulee käsitys mekanismeista miten yhteiskunta toimii, mistä ongelmat ja pulmat tulevat ja mitä on mahdollista aikaansaada?

Toimenpiteillä on vaikutuksia yhteiskuntaan. Osa voi olla tavoitteiden mukaisia, mutta voi myös esiintyä tahattomia sivuvaikutuksia. Rationaalinen suhtautuminen maailmaan tarkoittaa, että toteutuneet vaikutukset selvitetään, jotta opittaisiin paremmin ymmärtämään mekanismeja.

Yksinkertainen maailmankuva toimii kuin puppugeneraattori, joka jauhaa loputtomasti kaava-maisia selityksiä.

Maailmankuvan kriittiset kohdat ovat elementtien välisissä suhteissa: miten arvojen välillä valitaan, minkälaisia mekanismeja oletetaan toimenpiteitä suunnitella, ja miten niiden uskotaan johtavan vaikutuksiin.

Yhteiskunnallisten ongelmien edessä maailmankuvat aktivoituvat tuottamaan kannanottoja. Ihmiset haluavat selityksiä, vastauksia ja toimenpiteitä. Kannanotot jakautuvat populistiseen, totalitaristiseen ja liberaaliin uomaan. Yksinkertainen maailmankuva toimii kuin puppugeneraattori, joka jauhaa loputtomasti kaava-maisia selityksiä.

Lontoo palaa!

Yhteiskunnan tavanomainen järjestys murtuu ajoittain kriiseihin. Niitä ovat mellakat tai joukkosurmat.

Populistinen, puutteellinen maailmankuva aloittaa kauhistelulla, miten tällainen on mahdollista. Järjestyshän on itsestään selvä, sen murtuminen vaatii selityksen ja syyllisen.

Koska useimmat ihmiset eivät tee tällaista, syyllisen täytyy olla poikkeava, sairas, tai hullu. Jos tuhotöissä käytettiin ampuma-aseita, ne pitää ottaa pois. Jos syyllinen edustaa jotakin ryhmittymää tai ajatusvirtausta, ne pitää kieltää. Jos tekijän perhetaustassa tai kasvuolosuhteissa on jotain epätavallista, kaikki samoja piirteitä kantavat pitää tunnistaa ja laittaa hoitoon. Jos poliisi ei ollut heti paikalla, pitää saada lisää virkavaltaa.

Totalitaristinen maailmankuva ohjaa hakemaan selityksiä järjestelmästä. Koska yhteiskunta perustuu vallankäyttöön, alistajiin ja

alistettuihin, väkivallantekojen täytyy olla alistettujen epätoivoista kapinaa vallanpitäjiä vastaan.

Suuri kertomus toistuu yksilötasolla. Syntyessään ihmisellä on ihmisarvo ja rajattomat mahdollisuudet. Joidenkin alistettujen ryhmien kohdalla kuitenkin järjestelmä riistää heiltä tulevaisuuden, ja edessä on väistämätön kapina. Koska yksilö on reaktori, hän ei voi mitään sille, että himoitsee kulutusyhteiskunnan näytteille panemia hyödykkeitä, vaikka selkä ei taipuisi työntekoon tai elämänhallinta riittäisi säästämiseen. Hyvinvointipalvelut pitävät ihmisen pystyssä ja jos niitä vähennetään, hän romahtaa.

Niinpä totalitaristinen maailmankuva hakee selityksiä kaikkialta muualta kuin toimijoiden omista päätöksistä ja sosiaalisista normeista. Ratkaisuksi jää järjestelmän muuttaminen, mitä se sitten tarkoittaneekaan ja lisäresurssien vaatiminen esittäjän edustamalle yhteiskuntapolitiikan sektorille.

Liberaali maailmankuva opastaa hakemaan selityksiä yhteistoinnista ja sen murtumisesta. Historiallisesta perspektiivistä katsoen kysymys ei ole niinkään, miksi tällaista sattuu, vaan miksi sitä sattuu niin harvoin.

Ei tarvitse mennä kuin muutama vuosisata taaksepäin historiassa tai verrata tilannetta ns. epäonnistuneiden valtioiden arkipäivään ihmetelläkseen, miksi joissakin olosuhteissa järjestys, toisen omaisuuden ja elämän kunnioittaminen ja sääntöjen mukainen elämä on muuttunut normaalitilaksi. Järjestys ei synny eikä pysy itsestään, vaan sitä on ylläpidettävä ja uusinnettava valvonnan ja kasvatuksen kautta.

Kaikissa yhteiskunnissa on keinoja ja pelisääntöjä, joiden mukaan yksilö voi halutessaan edetä elämässään.

Joissain tilanteissa järjestys voi murtua. Yhteiskunnan kyky valvoa sääntöjä voi heiketä, esimerkiksi jos pieniin rikkeisiin ei puututa ja yleisen holtittomuuden annetaan

levitä tai sitä peräti julistetaan oikeutetuksi. Kaikissa yhteiskunnissa on keinoja ja pelisääntöjä, joiden mukaan yksilö voi halutessaan edetä elämässään. Se, että kaikki eivät niihin halua tai kykene tarttumaan, ei ole järjestelmän rakennevika, vaan yleinen pulma. Viime kädessä yksilöt ovat vastuussa teoistaan ja niiden seurauksista.

Terveyserot: Röökiä rikkaille

Laajalle levinnyt faktoidi kertoo, että Suomessa sosio-ekonomiset terveyserot ovat syventyneet. Ylempien tuloluokkien jäsenet ovat terveempiä kuin alempien. Sairastavuus ja kuolleisuus eivät kuitenkaan ole merkittävästi lisääntyneet missään tuloluokassa.

Jos ensisijainen arvo on tasa-arvo, ongelma ei ole terveys vaan terveyserot. Syyksi ajatellaan, että köyhyys tekee sairaaksi. Köyhät kyllä huolehtisivat itsestään, mutta heillä ei ole varaa käydä lääkärissä.

Jos ensisijainen arvo on tasa-arvo, ongelma ei ole terveys vaan terveyserot.

Kun ihminen nähdään reaktorina, keskusteluun ei mahdu kysymys elämäntapa- valintojen ja terveyden suhteesta. Tavoitteeksi asetetaan erojen poistaminen ympäristössä, johon ihminen reagoi. Toimenpiteet ovat ilmaisupalvelut tai pakko. Erot vähenisivät myös huonontamalla varakkaiden terveyttä esimerkiksi poistamalla yksityisten lääkäripalvelujen Kela-korvaukset tai kehottamalla rikkaita polttamaan enemmän tupakkaa.

Jos ensisijainen arvo on vapaus, pulma on, että varakkaammat ovat omasta halustaan ottaneet terveysneuvoista vaarin siinä missä muut eivät.

Miksi jotkut eivät valitse terveellisiä elämäntapoja? Onko kyseessä tiedon, motivaation tai kyvykkyyden puute, vai elävätkö ihmiset epäterveellisesti, koska siitä on heille iloa? Onko terveyskäyttäytyminen asia, jossa valtion tulee tunkeutua ihmisten elämään?

Jos terveyskäyttäytyminen on pulma, tavoitteeksi voidaan asettaa yleinen terveyden edistäminen. Jos ihminen nähdään sopeutu- vana toimijana, toimenpiteet ovat ensisijaisesti kannustimia ja va- linnan mahdollisuuksien lisääminen ja selventäminen.

Köyhyyden lajityypit

Suomalaisessa köyhyyskeskustelussa törmäilevät maailmankuvat ja arvot. Köyhyys on vakava asia, mutta jotta siitä voitaisiin muotoil- la politiikkatoimenpiteitä, ensin on määriteltävä, mitä köyhyys on, miten sitä mitataan, keitä se koskee ja mistä se johtuu.

Tulotasoon perustuva köyhyys voidaan määritellä ja mitata kahdella tavalla.

Absoluuttinen köyhyys tarkoittaa, että ihmisellä ei ole käytettävissään päivittäisen toiminnan edellyttämiä hyödykkeitä (ravinto, vesi, asunto, jne.) ja palveluja (koulutus, terveydenhuolto). Sitä voi mitata päivittäisellä kulutuksella (*dollar per day*) tai määrittelemällä ostoskori, jossa tulee olla tietty määrä hyödykkeitä, jotta ihminen ei olisi köyhä.

Suhteellinen köyhyys tarkoittaa sitä, miten paljon yksilö tai kotitalous kuluttaa suhteessa joihinkin muihin. Nämä muut voivat olla sama seutukunta, kansantalous, maanosa tai koko maailma. Suhteellisen köyhyiden yleiset mittaustavat ovat GINI-koefisientti, rikkaimman ja köyhimmän kymmenyksen suhde ja käytettävissä olevien tulojen suhde mediaanituloon. Köyhyysraja voidaan asettaa halutulla tavalla, esimerkiksi määritellään köyhiksi kaikki, joiden tulot ovat alle 60 % mediaanista.

Tulotasoon perustuvat määritelmät ovat suoraviivaisia yhteiskunnissa, joissa verot ovat vähäiset ja tulonsiirrot olemattomia. Korkean veroasteen hyvinvointiyhteiskunnissa on määriteltävä, lasketaanko bruttotuloja (ennen veroja), nettotuloja (verojen jälkeen) vai käytettävissä olevia resursseja (verojen, tulonsiirtojen ja palvelujen jälkeen), mukaan lukien kaikkien käytettävissä olevat maksuttomat tai subventoidut yksilökohtaiset palvelut, kuten terveydenhuolto ja sosiaaliturva.

Jos hyvinvointivaltion ns. maksuttomat palvelut otetaan huomioon, Suomen kaikkein köyhimmätkin kuuluvat maailman rikkaimpaan kymmenykseen.

Suomessa terveyspalveluihin käytetään pyöreästi 12 miljardia vuodessa, mikä on 2 400 euroa vuodessa ja 200 kuukaudessa per henkilö. Jos terveydenhuolto olisi kokonaan yksityisesti rahoitettu, nykyisen palvelutason ylläpitämiseksi jokaisen olisi maksettava, käytöstä riippumatta, vakuutuksena 200 euroa

kuukaudessa. Kirjasto- ja kulttuuripalvelut tekevät noin 30 euroa. Jos nämä otetaan huomioon, Suomen kaikkein köyhimmätkin kuuluvat maailman rikkaimpaan kymmenykseen.

Sosiaalinen köyhyys on luku sinänsä. Sosiaalisen määritelmän mukaan köyhyys on sitä, että ei voi esiintyä julkisella paikalla tuntematta häpeää (*appear in public without shame*). Köyhyys ei ole absoluuttinen tulotaso, vaan kokemus epäoikeudenmukaisuudesta tai asema statushierarkian pohjalla.

Sosiaalisen määritelmän ongelma on, miten määritellä julkinen tila, jossa ihmisen tulee voida esiintyä häpeää tuntematta? Onko se porsiseuran baari, kauppakeskuksen kahvila vai asunnottomien yömaja? Oman arvonsa tuntevien työläisten yhteisössä voi esiintyä kunniallisena köyhänä, mutta ei verrattaessa itseään television kunnisiin ja rohkeisiin. Tasa-arvon ideologia voi täten lisätä sosiaalista köyhyyttä: kaupallinen media esittelee laveasti rikkaiden elämäntapaa, viereisellä kanavalla poliittinen media julistaa kaikkien oikeutta kaikkeen.

Sosiaalinen köyhyys yleensä seuraa tulotasoa, mutta sen mekanismit ovat erilaiset. Statuseroja ja statusahdistusta esiintyy myös rahatalouden ulkopuolella primitiivisissä kulttuureissa ja myös api-noilla.

Lapsiköyhyys on määritelmällinen kummajainen. Lapset eivät yleensä ole tulonsaajia, joten lapsiköyhyys määräytyy huoltajien tulotason mukaan. Jos perheiden keskimääräinen lapsiluku kasvaa ja/tai yksinhuoltajia on enemmän, lapsiköyhyys kasvaa ansio-tuloista riippumatta.

Mihin vauraus perustuu?

Peruskysymys on, onko ongelma absoluuttinen vai suhteellinen köyhyys? Jos absoluuttinen köyhyys on ongelma, ratkaisu on köyhien tulotason nostaminen. Jos huomion kohteena on suhteellinen köyhyys, ongelma ei ole ensisijaisesti yksien köyhyys vaan toisien rikkaus. Niinpä köyhyys vähenee rikkaita kurjistamalla. Tästä kuitenkin seuraa kaikkien kurjistuminen, joten absoluuttisen ja suhteellisen köyhyyden välillä on tehtävä arvovalinta.

Sosiaalinen köyhyys ei ole ratkeava ongelma, vaan päättämätön pulma.

Sosiaalista köyhyyttä ei voi poistaa; se ei ole ratkeava ongelma, vaan päättämätön pulma.

Absoluuttista köyhyyttä voivat aiheuttaa erityiset ja yleiset syyt. Erityinen onnettomuus, sairaus tai sota voi tehdä kenestä tahan-
sa köyhän. Muutoin köyhyys ei kaipaa selitystä. Se on historialli-
sesti katsoen ihmisen luonnollinen olotila, johon joutuu tekemättä
mitään. Vauraus perustuu aina tekoihin, toimenpiteisiin ja luotui-
hin olosuhteisiin. Kaikissa yhteiskunnissa on joitain mekanismeja
ja sääntöjä, joiden avulla voi päästä eteenpäin elämässä.

Keräilytaloudessa rikastuu olemalla muita kyvykkäämpi metsäs-
täjä. Se, joka osaa organisoida yhteistoimintaa mammutin kaatami-
seksi, vaurastuu ja saa sosiaalista statusta.

Maatalousyhteiskunnassa köyhät ovat tyypillisesti maaorjia, tilat-
tomia tai pientilallisia. Niinpä maareformi on luonteva tapa vä-
hentää köyhyyttä.

Aristokraattisessa yhteiskunnassa valta ja vauraus hankitaan soti-
malla ja perimällä. Köyhyys vähenee purkamalla etuoikeuksia ja
mahdollistamalla omiin ansioihin perustuva vaurastuminen.

Teollisessa yhteiskunnassa vauraus perustuu tuottavuuteen ja sen
jakamiseen. Rikastua voi yrittämällä ja järjestäytymällä työmarkki-
noilla. Poliitiikan ohjaamassa suunnitelmataloudessa pääsee eteen-
päin olemalla poliittisesti korrekti ja kuuliainen.

Markkinataloudessa rikastuu kehittämäl-
lä hyödykkeitä, joista muut ovat halukkai-
ta maksamaan. Vaurastumista edesauttaa elin-
keinojen ja kaupan vapaus.

Tietoyhteiskunnassa pärjää, jos omaa hen-
kistä pääomaa ja osaa hinnoitella sen. Hyvin-
vointivaltiossa voi vaurastua käyttämällä mediaa ja poliittista jouk-
kovoimaa jakopolitiikan kääntämiseksi omaksi eduksi.

Köyhyysskeskustelu vinoutuu, jos tarkastellaan vain kulutus-
ta. Köyhyys tulee nähdä myös tuotannon ja kulutuksen suhteena.
Mitä kukin elintonsa eteen tekee?

Kuvitellaan neljä henkilöä Antti, Betty, Calle ja Dave. Antti on
ollut työtön suurimman osan aikuiselämänsä ja elää tukiaisilla.
Betty pitää pientä kukkakauppaa. Calle on pienyrittäjä, joka on
myynyt firmansa ja elää pääomatuloilla. Dave opiskelee sähköinsi-
nööriksi ja elää opintotuella.

**Köyhyysskeskustelu
vinoutuu, jos tarkas-
tellaan vain kulu-
tusta.**

Kaikkien nettotulot kuukaudessa ovat samat, joten päivittäisen kulutuksen suhteen he ovat yhtä rikkaita tai köyhiä. Mutta jos tarkastellaan tuotannon ja kulutuksen suhdetta, eroja alkaa syntyä.

Antin ei tarvitse tehdä juuri mitään kulutuksensa eteen. Mutta hänen tulevaisuutensa ei näytä kovin valoisalta, joten hän epäilemättä on sosiaalisen määritelmän mukaan köyhä. Betty tekee pitkää päivää ja on jokaisen asiakaskontaktin ja tilauksen kohdalla vastuussa omasta tulotasostaan. Calle on aikoinaan perustanut yrityksen, ottanut riskejä, satsannut kaiken aikansa ja omaisuutensa sen kasvattamiseksi myyntikuntoon. Nyt hän nauttii ponnistelujensa tuloksista ja voi käyttää aikansa miten haluaa. Dave kituuttaa opintotuella, mutta kerää henkistä pääomaa, jota hän valmistuttuaan voi hyödyntää työmarkkinoilla täysimääräisesti ilman opinto-velkoja.

Tulotasoon perustuvan köyhyysmääritelmän mukaan kaikki neljä ovat samalla viivalla sekä absoluuttisesti että suhteellisesti. Sosiaalisen köyhyysmääritelmän mukaan he ovat eri asemissa.

Antti on epäilemättä köyhä. Betty ei ole, vaan nautti asiakkaittensa ja liikekumppaniensa arvostusta. Calle varmaankin nautti arvostusta kaltaistensa seurassa, mutta julkisuudessa on kaunan kohteena oleva pääomatuloilla elävä. Davella on tulevaisuus edessään.

Erilaiset maailmankuvat ja arvolähtökohdat tuottavat erilaisia tulkintoja ja ratkaisuja köyhyyteen.

Totalitaristinen maailmankuva tuottaa seuraavan tarinan:

- Alkukommunismissa ihmiset olivat tasa-arvoisia kuluttajia, joten tähän tilaan voi palata.
- Koska yhteiskunta perustuu vallankäyttöön, köyhyys on riiston seuraus.
- Koska talous on nollasummapeli, yksi voi olla rikas vain jos toinen on köyhä.
- Koska taloutta voi ohjata vallankäytöllä ja suunnitelmilla, rikkailta voidaan ottaa ja jakaa köyhille, ilman että taloudellinen toimeliaisuus kärsii

**Totalitarismi:
Talous on nollasum-
mapeli, yksi voi olla
rikas vain jos toinen
on köyhä.**

- Koska ihminen on reaktori, hän on köyhä tai rikas riippuen missä asemassa hän sattuu olemaan ilman omia valintoja. Kaikki haluavat elämässään samaa.
- Koska aikomukset ovat tärkeimpiä, köyhyyttä poistetaan näyttävillä ohjelmilla ja kehitysavulla.
- Koska tasa-arvo on tärkeintä, ihmisten väliset erot ovat ongelma, ei tulojen taso. Jos pitää valita, erojen pienentäminen on tärkeämpää kuin absoluuttisen tason nostaminen.

Käytännössä tämä maailmankuva generoi politiikkaohjelman:
verota ja jaa.

Liberaalista maailmankuvasta seuraa erilainen tarina:

- Alussa ihmiset olivat köyhiä ja kituuttivat nälkäräjällä. Vauraus on luotu taloudellisella toimeliaisuudella.
- Koska yhteiskunta perustuu yhteistoimintaan, köyhyys on taloudellisen toimeliaisuuden puutetta.
- Koska talous on plussummapeli, yhden rikastuminen edesauttaa resurssien kertymistä ja muiden vaurastumista.
- Koska talous toimii parhaiten markkinoilla, vaihdannan ehdot ja vapaus vaikuttavat taloudelliseen toimeliaisuuteen, käytävissä olevien resurssien määrään ja niiden kohdistamiseen.
- Koska ihminen on sopeutuva toimija, hänen asemaansa vaikuttavat omat valinnat, mahdollisuudet ja kyvykkyydet. Ihmisillä on erilaisia päämääriä elämässään.
- Koska vaikutukset ovat tärkeimpiä, köyhyyttä poistetaan parhaiten toimivalla taloudella.
- Koska vapaus on tärkeintä, ihmisten tulee saada itse valita, miten käyttävät aikaansa, energiaansa ja omaisuuttaan. Tasa-arvoa ei tule edistää loukkaamalla vapautta.

Käytännössä tämä maailmankuva generoi politiikkaohjelman:
poista toimeliaisuuden esteitä, luo mahdollisuuksia, edistä yhteistoimintaa.

9

Kehityksen kaksi kattoa

1970-luvulla maailma oli erilainen kuin nyt. Sosialismin romahdus, globalisaatio, Aasian nousu ja islamilainen maailma ovat luoneet uuden tilanteen. Vaurauden kasvu on aiheuttanut ennen tuntemattomia ongelmia. Luonnonvarojen riittävyys, ilmastonmuutoksen uhka ja väestön vanheneminen asettavat kehitykselle katon.

Osa kattorakennelmista on kovia, koska ne perustuvat niukkuuteen: ratkaisuja pitää keksiä. Osa on pehmeitä kuten saatavuusongelmat: ratkaisuja olisi, mutta takalukot estävät niiden käytön.

Miten maailmankuvat ohjaavat tulkitsemaan ja hakemaan ratkaisuja kehityksen katoille. Tarkastelen tässä kahta.

Vaikuttavuuskatto tarkoittaa, että vaurauden lisääntyminen ei ole tuonut toivottuja vaikutuksia kaikille. Runsaat resurssit tasaisesti jaettuina eivät ole poistaneet sosiaalisia ongelmia eivätkä tuoneet odotettua onnea, sivistystä ja henkisyttä. Materiaalinen niukkuus on vähentynyt, mutta vaurauden hallinnan mekanismit eivät ole kehittyneet samaan tahtiin.

Resurssikatto tarkoittaa, että materiaaliselle kasvulle on materiaaliset rajat. Resurssit ehtyvät, ja ilmasto saattaa lämmetä. Yhteistoiminnan sfääri muuttuu maailmanlaajuiseksi, mutta sen hallinnan mekanismeja ei ole vielä olemassa.

Niukkuus poistuu tuottamalla lisää ja jakamalla sitä tasaisemmin. Uudet mahdollisuudet kuitenkin synnyttävät uusia haluja, joista seuraa uusia puutteita. Jos ravinnon määrä ei ole enää ongelma, elämänhallinta ruokapöydässä on.

Suomalaisen kulutustaso on kahdeksan kertaa korkeampi kuin sata vuotta sitten.

Vaikuttavuuskatto: Miksi vauraus ei tuota kaikille hyvää oloa?

Teollisen kumouksen tuottama vauraus alkoi näkyä 1800-luvulla suuren enemmistön kulutustasossa, väestön kasvussa ja eliniän pitenemisessä. Kouriintuntuva varallisuuden hyppäys tapahtui toisen maailmansodan jälkeisessä kulutusyhteiskunnassa. Keskivertosuo-

malaisen absoluuttinen kulutustaso on noin kahdeksan kertaa korkeampi kuin sata vuotta sitten.

Materiaalisen niukkuuden maailmassa tavallisen kansan päivittäinen huoli oli biologinen selviytyminen: mistä ruoka, vaatteet ja asuminen kun elettiin kädestä suuhun. Pienikin poikkeama, kuten sairastuminen, tapaturma tai työttömyys saattoi suistaa miehon tielle.

Päivittäisestä niukkuudesta selviytyminen edellytti kansalaisyhteiskunnan turvaverkkoja. Sukulaisten ja naapureiden tuki ei kuitenkaan tule ilmaiseksi. Jos haluat apua hädässä, sinun on autettava muita. Jos itse elät siivosti, et halua kustantaa muiden sikailua. Vapaamatkustajia rangaistaan. Turvaverkkoon kuuluu sosiaalisia normeja ja niiden valvontaa. Taloudellisen turvallisuuden lisääntyessä turvaverkot kävivät tarpeettomiksi. Ahdistavasta kyttäyksestä saattoi karata vapaamman elämän perään.

Väinö Linna kuvaa Pohjantähti-trilogian kolmannessa osassa, miten renkipoika löi talikon sontaläjään, otti lopputilin ja lähti Tampereelle tehtaaseen töihin. Hän ei enää halunnut alistua osaansa sääty-yhteiskunnan alimmalla tasolla muitten välineenä ja komennettavana. Työläisenä hänellä oli mahdollisuus ponnistella itsensä takia, rakentaa oma elämä ja edetä yli säätyrajojen.

Halvan työvoiman ja perityn asemansa menettäneet säätyläiset joutuivat moraalipaniikkiin. Raittiusliikkeen luoma mielikuva syntisestä kaupungista ja hyveellisestä maaseudusta elää edelleen.

Normien murtuminen huipentui suurten ikäluokkien nuorisokapinaan ja kulttuurikumoukseen.

Ryhtiliikkeiden ongelma on kuitenkin kyvyttömyys ymmärtää, miksi vanha asento yhtäkkiä katosi.

Kansalaisyhteiskunnan turvaverkkojen purkautuminen johti ennennäkemättömiin mahdollisuuksiin joillekin; toisille se toi ahdistusta ja sosiaalisia ongelmia.

Vastavoimiksi syntyi evankelisia herätysliikkeitä ja uskonservatiivinen politiikka. Ryhtiliikkeiden ongelma on kuitenkin kyvyttömyys ymmärtää, miksi vanha asento yhtäkkiä katosi. Kun käsitys mekanismeista on puutteellinen, toimenpiteeksi jää vain lisää piiskaa penskoille.

Moderni hyvinvointivaltio syntyi korvaamaan heikentyneitä turvaverkkoja. Kun vapauden villitsemät nuoret miehet hylkäsivät lapsensa ja näiden äidit, isän roolin otti sosiaalitoimisto. Solidaarisuuden osoitukseksi riittää veronmaksu, perheen, suvun ja sosiaalisten verkostojen sijasta tulee turvautua julkisiin palveluihin.

Moderni hyvinvointivaltio syntyi korvaamaan heikentyneitä turvaverkkoja.

Sosialistinen ajattelu on koko historiansa aikana perustunut käsitykseen, että kunhan vain materiaaliset puutteet poistetaan ja tassa-arvon rajoitteet puretaan, uusi onnellinen ihminen astuu esiin tavoittelemaan henkisyden huippuja. Mutta näin ei näytä käyneen.

Pahoinvointioireet lisääntyvät, masennus on suurin kansantauti, arjessa jaksaminen on ongelma. Uusavuttomat ja syrjäytyneet aiheuttavat kasvavia kustannuksia. 2000-luvulla kuntien menot kasvoivat nopeammin kuin talous, ja resursseja oli käytettävissä enemmän kuin koskaan. Ainakaan julkisesta keskustelusta ei voi päätellä minkään sosiaalisen ongelman tulleen ratkaistuksi. Totalitaristiseen maailmankuvaan perustuvien sosiaalipoliittisten toimenpiteiden vaikuttavuus on kyseenalainen.

Jos maailmankuvaa ei halua muuttaa, vaikuttavuuskattoon voi suhtautua kahdella tavalla: vaatia lisää resursseja ja/tai kieltää vaurastumisen hyödyt.

Vauraan yhteiskunnan ongelmat voi jättää näkemättä ja jäädä junaamaan köyhän yhteiskunnan teemoihin. Materiaalinen puute on jatkuvaa, pitää vain katsoa tarkemmin. Eriarvoisuus on syvempää ja johtaa statusahdistukseen, josta seuraa sosiaalisia ongelmia. Toimenpiteiksi tarvitaan vielä enemmän tulonsiirtoja, entistä runsaampia palveluja yhä varhaisempaa puuttumista. Jatketaan samaa politiikkaa kuin ennenkin, mutta vielä runsaammilla resursseilla, niin kyllä se siitä! Resurssien mättämisen politiikka kuitenkin ajautuu umpikujaan, kun talous ei kasva ja veronmaksajat kapinoivat. Voidaan ottaa velkaa, mutta siinäkin pian on pää vetävän kädessä.

Samalla kun totalitaristinen maailmankuva ajaa vaatimaan lisää julkista kulutusta, samasta maailmankuvasta ponnistava onnel-

lisuustutkimus vaatii yksityisen kulutuksen leikkaamista. Sen mukaan vauraus ei tuo onnea kuin hetkeksi, koska ihminen nopeasti tottuu saamaansa, unohtaa kiitollisuuden ja vertaa itseään muihin, joilla aina on enemmän. Niinpä yhteiskuntapolitiikan tavoitteeksi tulisi asettaa onnellisuuden lisääminen. Se voisi tapahtua lakkamalla haluamasta turhia asioita ja verotuksella poistamalla rikkaat ja menestyvät vertailukohteina.

Onnellisuusajattelu noudattaa Tolstoin *Anna Karenina* -romaanin alussa esittämää toteamusta, että onnelliset perheet ovat kaikki samanlaisia, mutta onnettomat ovat onnettomia kukin omalla tavallaan. Vauraassa yhteiskunnassa tilanne on käänteinen. Onnellinen voi olla lukemattomilla tavoilla, mutta onnettomuus noudattaa samaa syrjäytyneisyyden kaavaa: elämänhallinnan puute, työttömyys, mielenterveysongelmat ja päihteet.

Onnellisuustutkimuksen popularisoija on Sir Richard Layard, brittiläinen tutkija-poliitikko. Onnellisuustutkimuksen empiirinen aineisto kerätään kyselyillä, joissa voidaan tiedustella, oletko onnellinen noin yleensä, oletko onnellinen juuri nyt tai olitko onnellinen viime torstaina. Toistamalla kysely eri maissa ja eri ajan-kohtina saadaan aikasarjoja ja vertailuja; onnellisuusastetta ja sen kehitystä voidaan suhteuttaa muihin asioihin, kuten bruttokansatuote, taloudellinen kasvu tai poliittinen vapaus.

Onnellisuus on huono mittari. Onnellisuuden olemusta ja syitä ei ole määritelty täsmällisesti.

Onnellisuus on kuitenkin huono mittari. Onnellisuuden olemusta ja syitä ei ole määritelty mittaroinnin edellyttämällä täsmällisyydellä. Jotkut persoonallisuuspiirteet,

kuten introvertisuus – ekstroverttisuus vaikuttavat raportoituun onnellisuuteen; onnellisuusmittari kuvaa persoonallisuustyyppien jakaumaa. Onnellisuutta mitataan päätyväällä asteikolla (0–10). Kymppiä parempaa ei voi antaa. Jos tällaista dataa vertaa päättymättömään, avoimeen asteikkoon, kuten BKT per capita tai henkilökohtainen tulotaso, mittareiden erilainen rakenne jo sellaiseen tuottaa havainnon, että varallisuus ei tee onnelliseksi.

Ensimmäiset onnellisuustutkimukset 1950-luvulla tuottivat ns. Easterlinin paradoksin: vaurastuminen ei johda onnellisuuteen.

Easterlinin aineisto oli kuitenkin suppea, ja tarkempi analyysi on kyseenalaistanut johtopäätöksen. Onnellisuuden kokemukseen vaikuttavat merkittävästi usko tulevaisuuden ja kehityksen mahdollisuudet¹⁶.

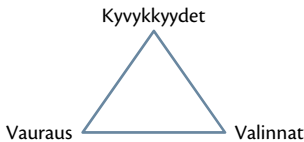
Onnellisuustutkimus keskittyy subjektiivisiin kokemuksiin. Se mitätöi vaurauden tuomat hyvinvoinnin ja vapauden mahdollisuudet ja lukitsee kehityksen keinotekoisen onnellisuuskaton alle. Onnellisuus tarjoaa tekosyitä jatkaa totalitaristisen maailmankuvan mukaisia politiikkaohjelmia ja lannistaa yritteliäiden ihmisten toimeliaisuutta. Köyhyydestä nouseville kehittyville maille se kertoo, että ei kannata yrittää. Olette köyhyydessänne riittävän onnellisia. Älkää tulko kilpailemaan meidän kanssamme.

Totalitaristinen maailmankuva ei osaa käsitellä vauraan yhteiskunnan ongelmia, vaikuttavuuskattoa. Koska maailma ei toimi maailmankuvan ennustamalla tavalla, ongelmat kielletään ja jätetään entiseen tapaan vaatimalla yhä enemmän resursseja. Jos vauraus ei tuo onnea, ihmiset pitää ohjata haluamaan jotain muuta.

Liberaali maailmankuva johtaa iloitsemaan vauraudesta ja sen tuomista mahdollisuuksista. Päivittäin on tehtävä valintoja nykyhetken ja tulevaisuuden, kulutuksen ja investointien välillä. Valinnat perustuvat elämänhallinnan kyvykkyyksiin, joita sosiaaliset normit tukevat ja muotoilevat. Niukkuuden yhteiskunnassa oli vahvoja normeja ja niiden rikkomisella välittömiä seurauksia. Vauraassa yhteiskunnassa voi mennä helpoimman mukaan, koska seuraukset ovat kaukana tai sosiaalitoimi mitätöi ne.

Hyvinvointi ei seuraa suoraviivaisesti vauraudesta, vaan edellyttää sisäisiä ominaisuuksia, elämänhallinnan hyveitä. Ei mitään uutta niissä, konservatiivit ovat aina julistaneet hyveitä. Vaurauden tuoma vapaus on kuitenkin tehnyt hyveestä uuden niukkuuden lajin. Voiko sitä tuottaa lisää, voiko sitä jakaa, voiko sitä lakata haluamasta?

Hyveitä ei voi siirtää samalla mekanismilla kuin tuloja. Onnellisuutta ei voi komen-

Hyvinvointi ei seuraa suoraviivaisesti vauraudesta, vaan edellyttää elämänhallinnan hyveitä.

taa esiin. Tasa-arvon periaatteiden mukaan rahaa voidaan verottaa rikkailta ja jakaa köyhille avustuksina. Hyveitä ei kuitenkaan voi viedä hyveellisiltä jaettavaksi hyveettömille. Elämänhallintaa voi opettaa, mutta ei jakaa pistoksena suoneen.

Elämänhallinta ei ole jakopoliittinen nollasummapeleli.

Vaurauden tuomiin ongelmiin kehittyä ajan oloon uusia ratkaisuja. Monia niistä on jo näköpiirissä, sosiaalinen media tuo yhteen ihmisiä samanlaisine ongelmineen. Mahdollisuuksien ja vaihtokustusten välillä oleva mekanismi on sopeutuva, tilanteita tulkitseva, valintakykyinen toimija. Ihmiset reagoivat kannustimiin: tekevät mitä uskovat itselleen eduksi, välttävät haitallista.

Yhteistoiminnan evoluutio tuottaa ratkaisuja vauraan yhteiskunnan ongelmiin, ellei niitä keinotekoisesti rajoiteta. Ihminen sopeutuu sekä kasvuun että kasvun rajoihin.

Kasvukatto: Maailmanloppu joka ei tullutkaan

Kasvu on vapaan toimeliaisuuden seuraus. Kasvu voi olla määrällistä (enemmän sitä samaa) tai laadullista (jotain uutta). Kasvu voi olla aineellista (enemmän tavaroita ja energiaa) tai aineetonta (parempia palveluja, kyvykkyyksiä ja näkemyksiä).

Tuhokuvista tuli totalitarististen joukkoliikkeiden käyttövoima.

Niin taloudellinen kuin henkinen kasvu aiheuttavat kasvukipuja, joita historian populaaristi pitää katastrofeina. Muistin lyhyys ja utopiat menneestä onnelasta johtavat ajatuksen,

jonka mukaan kehitys pitäisi pysäyttää. Säilytetään hyvä, luovutaan pahasta. Ei käsitellä vaurauden ongelmia vaan paetaan yksinkertaisempaan yhteiskuntaan. Ei avauduta globalisaatiolle vaan pitäydytään tuttuun ja turvalliseen. Näin vältetään Suuren kertomuksen ennustama ekokatastrofi ja maailmanloppu.

Länsimaitten tuho ja sivilisaatiokriittikki olivat johtavia teemoja 1800-luvun ajattelussa¹⁷. Oppineet teoretisoivat hyveiden kadosta, elinvoiman ehtymisestä, autenttisuuden tuhoavasta massayhteiskunnasta, ihmissuvun rappiosta ja veren ohenemisesta. Sivilisaa-

Laatu		
Määrä		
	Aineellinen	Aineeton

tiokritiikistä muodostui totalitarististen joukkoliikkeiden käyttövoima.

Maailmanloppu on jäänyt tulematta yhtä usein kuin sitä on enustettu. Kasvukritiikkiä on ollut niin kauan kuin kasvuakin. Sen uusia muotoja ovat erilaiset ekologiset liikkeet.

Maailmanlopun Suuri kertomus perustuu oletukseen lineaarisesta kehityksestä kohti romahdusta. Näin on toki tapahtunutkin: maailmanhistoria tuntee lukuisia tuhoutuneita sivilisaatioita, kuten Pääsiäissaari ja Väli-Amerikan mayat¹⁸. Ne törmäsivät kasvun rajoihin ilman kykyä uudistua.

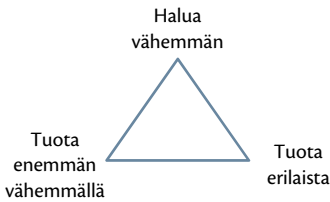
Ming-kauden Kiinassa ja Tokugawojen Japanissa kasvun rajat pakottivat ajamaan alas materiaalisen kulutuksen. Työtä jaettiin luopumalla vetoeläimistä ja korvaamalla ne kantajilla. Ulkomaailma hylättiin ja vetäydettiin omavaraisuuteen. Niukkuudesta

tehtiin hyve, minimalismista esteettinen normi ja askeesista pelastuksen tie. Käpertyminen sisäänpäin kuitenkin vei innovaatiot, kunnes ulkomaailma alkoi väkivaltaisesti muistuttaa olemassaolostaan.

Materiaalisen kasvun ongelma on todellinen. Materiaalisella kasvulla on maapallon kokoiset rajat. Japanin ja Kiinan tilanteesta poiketen ulkoavaruus tuskin tulee avaamaan kasvun kattoja uudella teknologialla. Luonnonvarojen käytölle ylärajan asettaa luonto. Öljy loppuu joskus ja paljon ennen sitä se kallistuu ja sen myötä kaikki muu. Päästöjen aiheuttamat systeemivaikutukset ilmastossa voivat olla arvaamattomia.

Kasvun rajojen peruskysymys on, määrätäänkö ihmiset haluaan vähemmän, vai haetaanko kestävästä kehitystä mahdollistavia uusia ratkaisuja tuottavuudesta ja uusista innovaatioista?

Totalitaristisen ajattelun takana on kuvitelma, että haluja voi helposti rajoittaa, koska niitä vie yksityinen kerskakulutus. Niinpä ei tarvitse luopua kuin turhista kapineista, vain rikkaiden haluja tarvitsee rajoittaa. Kuitenkin todella rikkaita on todella vähän; kulutuksen suuri massa on keskiluokassa. Merkittävä osa kulutuksesta tapahtuu julkisen sektorin kautta, joka ei suinkaan ole rahatalou-

den ulkopuolella. Jos haluja rajoittavat olisivat tosissaan, heidän pitäisi ensin esittää uskottava suunnitelma julkisen talouden tasapainottamiseksi, sitten vasta moralisoida citymaastureista.

Totalitaristisen ratkaisun vaara on, että se lukitsee yhteiskunnan yhteen suuntaan. Oletukset mekanismeista voivat osoittautua vääriksi ja johtaa katastrofeihin, kuten Neuvostoliiton kollektiivinen maatalous tai Kiinan yhden lapsen politiikka. Halujen pakottamiseen on käytettävä valtaa, jolla voi olla arvaamattomia sivuvaikutuksia. Keinotekoisilla poliittisilla rajoilla on taipumus kivettyä pysyviksi esteiksi vaihtoeidoille, kokeiluille ja innovaatioille¹⁹. Poliittisesti ohjatut kunnat ja valtiot eivät nytkään osaa sopeutua suhdanteiden vaihteluun samalla joustavuudella kun kotitaloudet ja yritykset.

Halut voivat muuttua omia aikojaan. Materiaalinen kasvu rajoittaa itse itseään. Länsimaissa taloudellinen kasvu hidastuu luonnollisista syistä, kun väestön vanhenee. Vapaa-aikaa lisäävä leppoistaminen (*downshifting*) on vaihtoehto, mutta vain jos tyytyy heikompiin palveluihin. Sosiaalinen media mahdollistaa uusia yhteistoiminnan muotoja rahatalouden ulkopuolella. Paljon pelätty väestöpommi näyttää jäävä suutariksi, kun syntyvyys vähenee kehitysmaiden kaupungeissa²⁰. Jos jokin resurssi käy niukaksi tai tilanne sietämättömäksi, sopeutuva toimija voi valita korvaavia vaihtoehtoja.

Länsimaissa kasvun rajoittamisessa on happamien pihlajanmarjojen makua: miksi rajoittaa muutenkin hiipuvaa kasvua? Jos rajoittaminen koskee vain kehittyviä maita, pitää kysyä, mikä oikeus rikkailla on rajoittaa köyhien vaurastumista.

Kovista kasvukatoista on tultu läpi uusilla teknologisilla ratkaisuilla ja yhteistoiminnan kehää laajentamalla. Näin jo tapahtuu. Uusia kansainvälisen yhteistoiminnan muotoja haetaan. Onkin outoa, että Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) ja Maailmanpankki ovat aktivistiryhmien vihan kohteita. Vaikka niiden tunaroinnit ovat kiistattomia, ne ovat kuitenkin pyrkimyksiä laajentaa yhteistoiminnan sfääriä yli kansallisvaltioiden rajojen.

Kasvukatoista on tultu läpi uusilla teknologisilla ratkaisuilla ja yhteistoimintaa laajentamalla.

Tuota enemmän vähemmällä

Kasvun materiaaliset rajat eivät ole suoraviivaisia. Jos jokin resurssi käy niukaksi, sen hinta nousee. Tulee pakko kehittää resurssitehokkaita innovaatioita.

Suhteelliset hinnat ovat aina vaikuttaneet kehityksen suuntaan syvemmin, pysyvämmiin ja rauhallisemmin kuin säännöstely, määräykset ja pakko. Öljyn hinnan nousu 1970-luvulla pakotti hakemaan energiätehokkaita teknologioita; hintojen lasku seuraavalla vuosikymmenellä hidasti innovaatiotahtia. Palvelujen suhteellinen kallistuminen tavarihin nähden on johtanut kysynnän laskuun ja itsepalveluun. Niukkuuden hoitaminen hintasäännöstelyllä ei ole koskaan johtanut toivottuihin vaikutuksiin.

Tuottavuuden kehitys tarkoittaa, että vähemmällä saadaan enemmän. Teollisen kumouksen alussa tuottavuus kohdistui työhön (työnjako ja erikoistuminen), sitten pääomaan (tehokkaammat laitteet). Tuottavuuden seuraava, kehkeytymässä oleva vaihe on resurssien tuottavuus. Factor 5 -koulukunta²¹ on osoittanut, että jo olemassa olevalla tekniikalla voidaan tuottavuus viisinkertaistaa: sama vaikutus saada käyttämällä 20 % nykyisistä resursseista.

Resurssituottavuuden avain on systeemirajojen laajentaminen. Tuottavuutta ei lasketa vain yhden työntekijän, koneen tai tehtaan mittakaavassa, vaan tarkastelun kohteena on koko resurssi-, tuotanto- ja kulutusjärjestelmä.

Tästä on seurannut joukko kehittyviä menetelmiä, kuten hyödykkeen elinkaaren mittainen kustannuslaskenta, kehdosta kehtoon kierrätysjärjestelmät ja vaikuttavuusperustaiset liiketoimintamallit, joissa asiakas maksaa vain toteutuneesta vaikutuksesta. Tuottajalle syntyvät kannustimet vähentävät hukkaa kaikissa vaiheissa, koska vain vaikutuksesta saa maksun.

Kuluta enemmän vähemmällä

Tuottavuudella saadaan enemmän vähemmällä, niukkuus ei ole absoluuttinen kasvukatto. Ruokahalu kuitenkin kasvaa syödessä,

Vapauden rajoittaminen ehkäisee innovatiivisia ratkaisuja.

uudet halut aiheuttavat uusia puutteita. Ns. rebound-efekti tarkoittaa, että kulutus kasvaa tappiin asti syöden tuottavuuden edut.

Rebound-efekti tunnetaan myös nimellä Malthusin loukku²². Nälkä on alituinen, koska väestö kasvaa geometrisesti (kertomalla), mutta elintarvikkeiden tuotanto aritmeettisesti (yynnäämällä). Ihminen on seksihurja lisääntymiskone, jonka pysäyttää vain nälkä, taudit ja sota. Malthusilaisessa maailmassa vallitsee nollasummapeleli, ihmisellä ei ole paljoakaan arvoa eikä oikeuksia.

Teollinen kumous ja tuottavuus kuitenkin purkivat Malthusin loukun. Paremmilla menetelmillä ja välineillä viljelymaita voidaan raivata enemmän ja ne tuottavat paremmin. Vaurastuvat ihmiset hankkivat vähemmän lapsia. Malthusin loukku toimii maanviljelyn asettamien systeemirajojen sisällä. Se purkautuu, kun systeemi laajenee käsittämään koko talouden.

Rebound-efekti on todellinen uhka vain, jos kulutus ja tuotanto nähdään materiaalin ja energian systeemirajoissa. Jos niiden niukkuus ajaa hinnat ylös, kuluttajat voivat suuntautua aineettomiin hyödykkeisiin tai hankkia hyvinvointia rahatalouden ulkopuolella.

Digitaalisen median ja internet-jakelun myötä sisällön tuotanto (kirjallisuus, musiikki, kuvataide, elokuvat) on löyhentänyt materiaalisia rajoitteita. Tuotanto ja kulutus vaativat vähemmän välineitä, jakelu toimii ilman kuljetuskustannuksia. Jakelu- ja varastointikustannusten romahtaminen on johtanut ns. pitkä häntä (*long tail*)²³ -efektiin: valikoima ja vaihtoehdot ovat lisääntyneet, kun sisällöntuottajan asiakaskunta on koko maailma.

Palvelut ovat jo nyt noin kolme neljäsosaa kehittyneiden maiden talouksista. Palvelut kohdistuvat materiaan (koneet, kiinteistöt), ihmisiin (terveydenhuolto) tai elämyksiin (matkat, sisällöt), niiden tuottamalla arvolla ei kuitenkaan ole materiaalista muotoa, vaan ne ovat asiantilojen muutoksia.

Palvelumarkkinoilla hinta määräytyy asiakkaan kokeman käytöarvon sekä kysynnän ja tarjonnan suhteesta. Julkisissa palveluisa tuotantoa ohjaavat poliittiset valinnat, eivät asiakkaiden kokema

hinta-hyöty -suhde. Niinpä julkiset palvelut kuluttavat enemmän resursseja kuin vaikutuksen kannalta on kohtuullista. Julkisten palvelujen muuttuminen markkinaehtoisiksi kohdentaa arvon tuotannon paremmin ja vähentää resurssikulutusta.

Energiatalouteen liittyvät katot rajoittavat energian kulutusta liikkumiseen. Tästä seuraa kaupungistuminen, urbanisaatio, joka puolestaan edistää palveluliiketoimintaa, yhteistoimintaa ja innovaatioita.

Kasvun katoista voi tulla läpi uudella teknologialla ja tuottavuudella. Ne eivät kuitenkaan riitä, kasvun rajat edellyttävät uusia institutionaalisia innovaatioita, yhteistoiminnan piirin laajentamista.

Evoluutio ja innovaatiot perustuvat uusiin yhdistelmiin; harvoin syntyy mitään uutta tyhjästä, neroneimauksesta tai sattumasta.

Globalisaatio laajentaa yhteistoiminnan rajoja ja tekee uudet ratkaisut mahdolliseksi.

Mutaatioiden määrään vaikuttaa törmäilyjen määrä. Mitä enemmän on vuorovaikutusta, sitä enemmän syntyy ideoita innovaatioiden aineksiksi. Monet kasvukatot ovat maailmanlaajuisia. Ratkaisut vaativat yhteistoiminnan piirin laajentamista, globalisaatiota.

Globalisaation ensimmäinen vaihe alkoi teollistumisesta ja päättyi ensimmäisen maailmansotien kansalliskiihkoon. Globalisaatio toipui toiseen vaiheeseensa 1980-luvulla liberalismiin ja tietotekniikan avulla. Hypetyksestä ja kauhukuvista poiketen globalisaatio on kuitenkin edennyt hitaasti²⁴. Se ei käy kotikutoisten ongelmien tekosyyksi, esimerkiksi maahanmuutto on vähäisempi ongelma kuin sytjäytyneisyys ja toimimattomat työmarkkinat. Globalisaation mahdollisuuksia ei ole kuin nimeksi hyödynnetty.

- > *Totalitaristinen maailmankuva näkee globalisaation uhkana, jos kehitystä ei ohjaa suuri suunnitelma ja vallankäyttö.*
- > *Liberalismi näkee globalisaation mahdollisuutena laajentaa yhteistoiminnan sfääriä ja siten nopeuttaa yhteistoiminnan evoluutiota.*

10

Loppusanat: Oivallus sairaalavuoteella

Neljäkymmentäkuusivuotiaana jouduin ensimmäistä kertaa elämässäni sairaalaan. Umpisuolileikkaus johti piiloinfektiin, joka levisi selkärangan ja lantion pehmytkudoksiin. Se aiheutti hengenvaaran ja kovia kipuja.

Tilan tunnistamiseen ja hoidon aloittamiseen meni puoli vuotta. Makasin kauniita kesäpäiviä infektiotautien klinikalla ja olin viihainen. Miksi kesti niin kauan tehdä asia, jonka olisi voinut hoitaa parissa päivässä. *Tärttis tehdä jotain!*

Olisin voinut ruveta politikoimaan ja vaatimaan. Jonkun on laitettava asia järjestykseen. Resurseja on saatava lisää. Syylliset pitää nostaa kuivumaan.

Tuotantotalouden professorina tiesin, että pitkät läpimenoajat ja suuri määrä keskeneräistä tuotantoa ovat tyypillisiä huonosti suunnitelluissa ja johdetuissa organisaatioissa. Tuijotellessani antibiootin laiskaa tippumista IV-pullosta suoneeni muusa kosketti. *Olen keskeneräistä tuotantoa, olen keskeneräinen potilas!*

Koska ongelma on opittu ratkaisemaan teollisuudessa, miksei terveydenhuollossa? Kun pääsin jaloilleni, kirjoitin artikkelin, käynnistin projektin, kokosin tutkimusryhmän ja perustin yrityksen, nimeltään Nordic Healthcare Group (NHG) Oy.

Porvarillinen tapa parantaa maailmaa on kehittää innovatiivisia ratkaisuja ihmisten ongelmiin. Innovaatio on jotain uutta, joka on toistettavissa ja joka hyödyttää niin kehittäjää kuin käyttäjää.

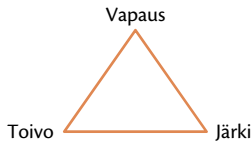
Jos ratkaisut vastaavat ihmisten tarpeisiin, he ovat valmiita maksamaan niistä. Jos hinta on suurempi kuin tuotantokustannus, yhteiskuntaan syntyy uutta arvoa ja yrittäjä menestyy. Poliitiikan tehtävä on luoda taloudellisen toimeliaisuuden edellytyksiä. Toki on asioita, joihin markkinaehtoiset ratkaisut eivät sovi, kuten vallankäyttöön perustuva hallinto, pelisääntöjen ylläpito, infrastruktuuri ja jotkut peruspalvelut. Markkinaehtoisten ratkaisujen voima on,

Maailma ei ole ongelma, jonka tiedostava eliitti voisi niksauttaa paikalleen määräämällä muiden elämää.

että niiden hyödyn tulee olla hintaa suuremman loppukäyttäjän kannalta. Muitten rahoilla ilman yrittäjävastuuta tuotetut ratkaisut ovat järjestään kalliita ja huonoja.

Opiskeluaikojeni maailmantuska oli toivotonta, suuruudenhullua ja turhaa.

Maailma ei ole ongelma, jonka tiedostava eliitti voisi niksauttaa paikalleen määräämällä muitten elämästä ja rahoista. Yhteiskuntaa ei voi kokonaan selittää eikä ymmärtää. Suuret kertomukset eivät ole totta, suuret suunnitelmat järjestään epäonnistuvat. Totalitaristiseen maailmankuvaan perustuva politiikka aiheuttaa ongelmia, jota se sitten vimmatusti yrittää ratkaista.

Porvarillinen maailmankuva perustuu vapau-
teen, josta seuraa toimeliaisuus. Historiallinen nä-
kökulma antaa aiheen olla toiveikas. Järki ja ha-
vainnot auttavat ratkaisemaan ongelmia.

Onkin nurinkurista, että porvarista on tullut
haukkumasana. Porvari parantaa maailmaa luo-
malla uutta, siinä missä muut haluavat säilyttää vanhaa. Porvari on
toiveikas siinä missä muut maalaavat kasvukaton täyteen pirunku-
via. Porvari kuuntelee markkinoiden signaaleja ja oppii virheis-
tään siinä missä muut sulkevat korvansa ja toistavat epäonnistu-
misiaan.

Maailman parannuksen porvarillinen resepti on: edistä yhteis-
toimintaa ja laajenna sen sfääriä, luo arvoa perustamalla yritys, tuo
järjen ja historian äänet keskusteluihin, noudata elämänhallinnan
hyveitä.

Viitteet

- ¹ Caplan, Bryan: The Myth of the Rational Voter.
- ² Buttsworth, Matt: Eden and the Fall – The Fallacies of Radical Ecological History.
- ³ Fukuyama, Francis, The Origins of Political Order, 2011; Diamond, Jared: Collapse; Keeley, Lawrence: War Before Civilization.
- ⁴ Ns. Morrisin teoreema. Ks. Morris, Ian: Why the West Rules – For Now.
- ⁵ Olson, Mancur: Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships, Oxford University Press, 2000.
- ⁶ Bowles, Samuel & Gintis, Herbert: A Cooperative Species, 2011, Beinhocker, Eric: The Origin of Wealth, 2006; Axelrod, Robert: The Evolution of Cooperation.
- ⁷ Ostrom, Elinor: Understanding Institutional Diversity.
- ⁸ McCloskey, Deirdre: The Bourgeois Virtues.
- ⁹ Game theory.
- ¹⁰ Bhidé, Amar: A Call for Judgement.
- ¹¹ Sandel, Michale: Justice, What's the Right Thing to Do?
- ¹² Sen, Amartya, 2010, The Idea of Justice.
- ¹³ Tällaisen käsityksen on esittänyt moraalifilosofi John Rawls kirjassaan A Theory of Justice.
- ¹⁴ Sen, Amartya: The Economics of Famine.
- ¹⁵ Sen, Amartya: Development as Freedom.
- ¹⁶ Bok, Derek: The Politics of Happiness.
- ¹⁷ Herman, Arthur: The Idea of Decline in Western History.
- ¹⁸ Diamond, Jared: Collapse.
- ¹⁹ Banerjee, Abhijit & Duflo, Esther: Poor Economics. A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty.
- ²⁰ Pearce, Fred: Peoplequake.
- ²¹ Von Waitzäcker et al. Factor Five.
- ²² Clark, Gregory: A Farewell to Alms.
- ²³ Anderson.
- ²⁴ Gewamat, Pankaj: World 3.0.

Kirjallisuus

- Anderson, Chris: *The long tail. Why the future of business is selling less of more.* London, Hyperion 2006.
- Axelrod, Robert: *The evolution of cooperation.* London, Penguin Books, 1990.
- Banerjee, Abhijit & Duflo, Esther: *Poor Economics. A radical rethinking of the way to fight global poverty.* Philadelphia, Perseus 2011.
- Beinhocker, Eric: *The origin of wealth, Evolution, complexity, and the radical remaking of economics,* Cambridge, MA, Harvard University Press 2006.
- Bhidé, Amar: *A Call for judgment: A sensible finance for a dynamic economy.* Oxford, Oxford University Press, 2010.
- Bowles, Samuel & Gintis, Herbert: *A cooperative species: Human reciprocity and its evolution,* Princeton, Princeton University Press, 2011.
- Buttsworth, Matt: *Eden and the Fall – The Fallacies of Radical Ecological History.* Sydney, Buttsworth Books 2011.
- Caplan, Bryan: *The Myth of the Rational Voter. Why democracies choose bad politics?* Princeton, Princeton University Press, 2007.
- Clark, Gregory: *A Farewell to Alms.: A brief economic history of the world.* Princeton NJ, Princeton University Press, 2007.
- Diamond, Jared: *Collapse. How societies choose to fail or succeed.* New York, Wiking Books, 2005.
- Fukuyama, Francis, *The origins of political order: From prehuman times to the French revolution.* London, Profile books, 2011.
- Gewamat, Pankaj: *World 3.0. Global prosperity and how to achieve it.* Boston, MA, Harvard Business School Press, 2011.
- Keeley, Lawrence: *War Before Civilization: The myth of the peaceful savage.* Oxford, Oxford University Press, 1996.
- Maabrändityöryhmän raportti, <http://www.maabrandi.fi>. 2010.
- McCloskey, Deirdre: *The Bourgeois Virtues: Ethics for an age of commerce.* Chicago, Chicago University Press, 2006.
- Morris, Ian: *Why the West rules – For now. The patterns of history, and what they reveal about the future.* London, Profile Books, 2010.
- Olson, Mancur: *Power and prosperity: Outgrowing communist and capitalist dictatorships,* Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Ostrom, Elinor: *Understanding Institutional Diversity.* Princeton, Princeton University Press, 2005.
- Pearce, Fred: *Peopquake.* London, Transworld Publishers, 2010.
- Rawls, John: *A theory of justice.* Boston, MA, Harvard University Press, 1999.
- Sandel, Michale: *Justice, What's the Right Thing to Do?* London, Allen Lane, 2009.
- Sen, Amartya: *The Idea of Justice.* London, Allen Lane, 2009.
- Sen, Amartya: *Poverty and Famines: An essay on entitlements and deprivation,* Oxford, Clarendon Press, 1982.
- Sen, Amartya: *Development as freedom.* New York, Random House, 1999.
- Von Waitzäcker, Ernst et al.: *Factor five: Transforming the global economy through 80% improvements in resource productivity: a report to the Club of Rome.* London, Earthscan, 2009.